

С. И. ДАНИЛОВ

ПАРЭНГЭ ШЫНДЫМЭ

99
—
697

ССР УШЭМ КАЛЫК-ВЛАК РҮДӨ САВЫКТЫШ
МОСКО

1931

2014

1. [Illegible]

2. [Illegible]

3. [Illegible]

Мар. л.
2-481

ОЗАНЛЫКЫШТЭ ПАРЭНГЫН КҮЛЭШЫЖЭ.

Парэнгэ—эн куго лэктышан кушкыл коклаштэ куго вэрыштэ шога. 1925—26 ийлаштэ Моско облас сынымэ стансаштэ шўлын кокла шот лэктышыжэ гэктарлан 23 сэнтньэр лийын. Тыдым вольык курго шотыш савурэт гын, 2.800 килограм вольыклан пукшымо курго лийэш. Садэ ийлаштак парэнгым гэктарлан 267 сэнтньэрым налыныт альэ вольык курго шот дэн каласаш гын, тыдэ 7.120 килограм лийэш.

Ты ончыктымо гыч парэнгын пэркэлыкшэ шўльö дэн тагастарымаштэ кум кана шуқырак улмыжо койэш.

Адэмылан эн күлэш кушкыл коклаштэ парэнгэ куго вэрым налын шога. Озанлыкыштэ парэнгым түрлө күлэшлан кучылтыт: парэнгэ адэмэ кочышлан, вольык кургылан, адак крахмал дэн спирт ышташ кайа. Путыракшым парэнгым күлэшыжэ моло шурно шочдымо кукшо ийлаштэ пэш куго. Тыгай кукшо ийлаштэ вольык кургылан, адэмэ кочышлан йöрымыж дэн озанлыкым сүмүрлыма гыч арала. Тыгай ийлаштэ парэнгэ ок лий гын, вольыкым ужалаш альэ шўшкылаш возэш ильэ.

ССР Ушэмыштэ парэнгэ шындымаш шуқыракшым Рудö промшээннос Ленинград, кэчэ шичмаш вэл

Ленинград, кэчэ шичмаш вэл
Лнгр 1931 год
Акт № 4120

Иш. № 1272

облас-влакыштэ шарлэн. Тугак Бэлорус рэспубликыштэ, Рүдө шэм рокан обласыштэ, Украинын йүдвэл кожла да стэп ужашыштыжэ да Украин Полэсийыштэ парэнгым шуко шындат.

Эн шукужым парэнгым Моско дэн Ивановск облас-влакыштэ шындат. Тыштэ кокла шот дэн парэнгэ шындымэ мландэ 12 протсэныш шуэш. Посна район-влакыштыжэ гын, мут гыч Мэнков районушто 25 протсэным альэ тулмэчат шукурак шындат. Лэннинград обласыштэ парэнгэ шындымэ мландэ 9 протсэн лийэш, кэчэ шичмаш вэл обласыштэ 12 протсэныш да Бэлорусышто 10 протсэныш шуэш.

Рүдө шэм рокан кундэмыштат парэнгым шуко шындат—ты обласыштэ парэнгэ шындымэ мландэ чыла вүдымө мландэ дэн тагастарэн ончымаштэ 8 протсэныш шуэш.

Ты сипр-влак тыдым ончыктат: шэм рокдымо кундэмыштэ тугак чодра да стэп кундэмын шэм рок уло вэрлаштыжэ йал озанлыкыштэ парэнгэ шындымаш йатыр вэрым налын шога. Тугэ гынат парэнгын күлэш сэмын угэн шочдымыж дэн таварлыкшэ пэш үлнө шога. 1927 ийыштэ чыла погымо парэнгын таварлыкшэ 7,3 протсэн вэлэ лийын.

Кодшо ийлаштэ статистикэ ончыктымаштэ эн шукужым парэнгым мландэ шагал вочмо вэрлаштэ шындымым палэн налылтын.

Моло вүдымө кушкылым ончымаштэ парэнгын умымыж лэч посна моло пайдалэ мogyржат шуко уло.

Ончылан каласымыла, парэнгын эн сай мogyржо тыганьэ: тудо кукшо ийлаштэ шокшо лэч лүддэ кушкын кэртэш.

Моло пырчан шурным ончымаштэ (шўльым, шожым, шыдагым) парэнгылан кушкашыжэ вўд кок кана шагалрак кўлэш.

Тэвэ кэнгэж тўнгалтышэш апрэль дэн май тылызыштэ йўр вўд шагал лийэш. Ты жапыштэ шурновлак йўр укэ дэн кушмыштым чарнэн шогат, парэнгэ гын, кушмыжым ок чарнэ.

Парэнгэ эн талын (вийын) ийуль дэн августышто кушкэш, тунам ССР Ушэм мучко йўр шуко йўрэш. Сандэн шошымат, да шыжымат (август дэн сэнчабрштэ) йўр ок лий гынат парэнгын лэктышыжэ йатыр куго лийэш.

Парэнгым вашкэн шындаш ок кўл. Ты пашам икийашым—шўльым, шожым, шыдагым вўдэн пытармөнгат ыштэн шукташ лийэш.

Парэнгэ икийаш шурно лэч вара—сэнтъабр тылызыштэ шуэш. Ты жапыштэ моло шурновлак погэн налылтыт. Вараш кодын шумыжо озанлыклан пайдам вэл ышта,—ты жапыштэ вашкыдэ, шагал вий дэн шуко шындымэ парэнгымат погэн налаш лийэш.

Парэнгэ шындымын шўкшудо да шурно локтылшо дэн кучэдалмэ шотыштат полшымыжо уло.

Шындымэ лэч вара тырмалат, ик монар кана урат альэ куралыт. Тыгэ ыштымэ дэн мландэ шўкшудо дэч эрна. Парэнгым курал лукмо годым мландэ пушкүдэмат шўкшудым пытараш полша. Сандэн парэнгэ лэч вара вўдымө шурно, мут гыч шўльө, уржа почэш вўдымө лэч утларак унга.

Парэнгэ агасэ рокым чўчкудын пушкүдэмдэн шогымылан шўкшудо пыта, адак шурно локтылшо шукшопшангым пытарашат полшалтэш. Шўкшудо изэм-

мылан шукш-копшангын кочышыжат изэмэш. Тулэч посна, вудымö шурнылан зийан ыштышэ шуко кыдэжан, мут гыч, тыгыдэ кармэ-влак, парэнгылан нымогай зийаным огыт кондо.

Калык озанлыкыштэ парэнгын күлэшыжэ тунар куго гынат тымартэнат парэнгэ шындымэ пашам ушыш шагал налыт. Тудым тывэч ужаш лийэш: парэнгэ шагал шындалтэш, лэктышыжат изэ, таварлыкшэ пэш шагал, адак парэнгэ ундарымэ нымогай агройон укэ манаш лийэш молат.

Тымарсэк парэнгым шкэт-посна озанлык шынден илыш. Сандэн ты паша вараш кодын мийыш.

Парэнгым тошто сэмынак шындышт, пашам кадэм кодсо тарман дэнак ыштышт, сандэн парэнгэ чот унэн ыш кэрт. Ончэт гын, парэнгым пэш сайын ончэн куштыдэ ок лий.

Ындэ паша йөршын вестүрлэмэ. Йал озанлык коллэктыв дэн совхоз корныш шогальэ. Йорло да кокла крестйан коллэктывыш пураш тунгальыч, адак совет кугыжаныш йал озанлык пабрик-влакым — парэнгэ шындымэ, адак моло шурно вудымö совхозым ышташ тунгальэ. Садлан ончыкыжо парэнгэ шындымэ паша моло шурно вудымаш ганьак ончык вийын кайэн кэртэш.

Куго ушэмлымэ озанлык-влак дэн совхоз-влак гына эн у тэхникэ үзгарым пашаш шогалтэн кэртят. Нуно вэлэ чыла йал озанлык үзгарым да шупшыктымө үзгарым чылажымат пашаш ушэн кэртят. Тыгай озанлык-влак гына йал озанлыкыштэ ыштымэ шурным, парэнгымат чот шукэмдэн кэртят. Нуно вэлэ йал озанлык пашамат сотсиалист корныш пуртэн шогалтат.

ПАРЭНГЫН ПАСУСО ВЭРЖЭ.

Йал озанлыкыштэ улшо куго ситыдымаш-влак коклаштэ тыдымат ончыкташ күлэш. Ты мартэнат кум пасу дэн илалтэ, такыр пасуштыжо вольыкым күталтэш.

Кум пасум кучымо годым шукужым тыгай пырчан шурным вүдәлтэ: уржа ильэ шыданг, нунын почэш икийаш шурно: шүльö, шож, шыданг.

Вүдымö лэч вара нуным погэн налмэшкэ изышат ок ончалт. Кок ийаш вүдымö пасушто рокым изышат ок кожгаталт, садлан тудо пэшкыдэмын, кошкэн шинчэш. Тулэч посна ангаш шүкшудо чот поша.

Кум пасум кучымо годым парэнгым да моло вожсаскам вүдәш вэр ок лий. Тыдымат ситыдымашлан шотлаш возэш.

Парэнгэ шындымэ рок парэнгэ лукмо лэч вара пушкүдэмэш, шүкшудо-влак пытат, парэнгэ почэш вүдышаш шурнылан вүдшат ситышаш нарэ кодэш. Полтавэ сынымэ стансан 16 ийышкэн сынэн илымыжэ тыдым ончыктэн: парэнгэ лэч вара вүдымö икийаш -шыданг эн сай шочэш, тудым моло шурно почэш вүдымö годым ныгунамат тунар кугын шочын огыл. Парэнгэ шындымэ лэч вара вүдымö шыдангын лэктышыжэ, шыданг дэн шож почэш вүдымым ончымаштэ, гектарлан кум сэнтньэр шукурак лийын.

Тывэч ындэ палэ: икийаш вүдәш эн сай вэр — парэнгэ альэ моло вожсаска шындымэ пасу лийэш. Кум пасу дэн вүдымö годым тэнийэ парэнгэ шындымэ пасу, шушаш ийжылан вольык күтымö такырэш кодалтэш. Тыгэ крестьян кок зийаным ужэш:

ончычак тудын пасужо йара кийа, тулэч посна шүк-шудо шагал лиймылан вольыкшо шужэн коштэш.

Чын, парэнгэ почэш такырэш шүльö дэн викым йөрэн вүдэш лийэш. Тугэ гынат, тыгэ ыштымэ го-дым ик шотышто зийан лийэш: викэ лэч вара вү-дымö кокийаш шурнын лэктышыжэ изэмэш. Тыгай экшыкым пытарышаш вэрч викыланат, уржаланат па-сум тэрыс дэн альэ миньэрал дэн уйагдаш күлэш.

Парэнгэ лэктышышым нөлталшаш вэрч шуко па-суш лэксдэ ок лий.

ПАРЭНГЭ ДЭН КЛЭВЭРЫМ ВАШТАЛТЫЛ ВҮДЫМӨ.

Ындэ шун йөрэ рокан вэрыштэ могай шурным вашталтыл вүдэт гын, пайдам эн шуко ышташ лий-эш, — тудым ончалына. Рүдö шэм рокан кундэмыштэ, адак Украинын йүдвэл округ-влакыштыжэ клэвэрым шуко вүдэт. Тушто клэвэр сай шочэш, тудо моло шур-нымат ундара. Шэм рокдымо вэрыштэ кокий солымо клэвэрым вүдэш сай лийэш. Чодран да стьэп кут-ласэ шэм рокышто ик ий солымо клэвэрым вүдэт гын, пайдалырак лийэш.

Сандэн Рүдö шэм рокан обласыштэ, адак Ук-раин шэм рокышто парэнгым шындыман да ик ий солымо клэвэрым вүдыман ныл пасум ышташ лийэш. Тыгэ ыштымэ го-дым клэвэрым икийаш пасуэш шож дэн шүльö йымалан вүдэш күлэш. Тунам парэнгэ дэн клэвэр вүдымö ныл пасу тыгай лийэш: 1) клэвэр вү-дыман шүльö, 2) шудылан вүдымö клэвэр, 3) уржа пасу, 4) парэнгэ.

Тыгай ныл пасум ыштымэ го-дым клэвэр почэш уржа вүдэлтэш, уржа лэч вара парэнгэ шындалтэш.

Клэвэр вұдымын пайдажэ парэнгыланат логалэш — парэнтэ лэктыш кугырак лийэш. Тыгэ вашталтыл вұдымаш шагал мландан да паша вий шукан колхозлан сай лийэш. Моланжэ палэ: тыгэ вұдымө годым парэнтэ шындаш чыла куралмэ мландын нылымышэ ужашыжэ пуалтэш.

Шэм рокдымо вэрысэ шун йөрэ мландыштэ кок ий солымо клэвэрым вұдыман,—тудо кокымышо ий-жыланат сай шудым пуа.

Тыгэ ыштышашлан вич альэ куд пасум ышташ возэш. Клэвэрым уржа йымак вұдымө годым клэвэран куд пасу тыгай лийэш: 1) викэ такыр, 2) клэвэр вұдыман уржа озым, 3) клэвэр, 4) клэвэр, 5) парэнтэ, 6) икийаш — шўльö, пырчылан вұдымө викэ, пурса, адак молат.

Тыгэ куд пасу дэн вұдымө годым парэнтэ кок ий солымо клэвэр пасуэш шындалтэш. Тыгэ парэнгылан чыла куралмэ мландын кудымышо ужашыжым пуалтэш.

Парэнтым шындышашлан клэвэр пасум шыжымак прэдплужникан плуг дэн куралын сайын гына тарэлкан манмэ тырма дэн тырмалаш кўлэш. Тыгэ ыштымэ годым колхозникын вийжэ әрәм ок лий — парэнтэ пэш шуко шочэш, парэнтын лэктышыжэ уржа лэч вара вұдымө дэчат шуқырак лийэш.

Нижэгород обласын Симбилэй лүмән сынымэ стансыштэ уржа лэч вара вұдымө парэнтын лэктышыжэ гэктарлан 148 сэнтньэр лийын, клэвэр лэч вара вұдымын 190 сэнтньэр лэктын, шкат ужыда: клэвэр дэч вара вұдымө 42 сэнтньэрлан шуқырак лийын.

Озанлыкыштэ клэвэрым шўльö йымалан вұдышашлан вич пасумат ышташ лийэш. Кушкыл-влак тунам тыгэ

вашталташ тунгалыт: 1) шүльө пасу, 2) клэвэр, 3) клэвэр дэн такыр, 4) озым, 5) парэнгэ. Тыгэ вич пасум кучымо годымат парэнгым уржа почэш, клэвэр пасум куралмөнгө ик ий вара шындалтэш.

Куд пасу дэн вич пасу годым кокымышо ийлан кучымо клэвэрым ик кана гына солалтэш, адак тушто ийуньын пэлыж мартэ вольыкым күтат. Тылэч вара клэвэр вудымө пасум куралын шыжылан уржам альэ кок ийаш шыдангым вүдät.

Икийаш шурнэш клэвэр вудыман шым пасумат ышташ лийэш. Тудыжо тыгай лийэш: 1) викэ вудымө такыр, 2) озым, 3) парэнгэ, 4) икийаш — шүльө да клэвэрым вудыман шож, 5) клэвэр, 6) клэвэр, 7) икийаш.

Тыгэ шым пасу дэн вудымө годым парэнгым, клэвэр вудымө лэч вара кум ий эртымөнгө, кокийаш шурно почэш шындалтэш. Тыгэ вудымө клэвэрын парэнгылан ыштымэ пайдажэ күшан ончыктымө сэмын вашталтыл вудымө годымсо пайда нарак ок лий. Шым пасум кучышо колхоз, совхоз альэ йал күртнө корно станса лэч альэ крахмал заво́т лэч мундурнө шога гын, тунам тыгэ ыштыман. Шымышэ пасуэш, клэвэр погэн налмэ почэш, йытыным вудыман. Тунам парэнгым вольыклан пукшаш лийэш.

Тыдым каласэн кодаш күлэш: кок ий солымо клэвэран пасу вашталтышэ, тугак клэвэрым такырэш вудымө годымат, тышак вудымө чыла шурно лэктыш йатыр куго лийэш. Парэнгат шуко шочэш. Тыгэ клэвэран пасу вашталтыш лийэш гын, шурно лэктыш шэм рокдымо вэрыштат, шэм рокдымо чо́дра стьэл уло вэрыштат утларак лийэш.

Носов луман сынымэ станса (Чэрниговка) ныл ий коклаштэ (1917-20) тыгэ сынэн илэн. Шож вүдышаш пасуш шыжым тэрысым кышкалтын, шошым клэвэрым вүдэныт. Шожым түрэд налмөнгө, клэвэр шыжэ мартэ чот кушкын шогэн, вара тудо гэктар йэда, кокла чот дэнэ чотлымаштэ, 20 сэнтньэр шудым пуэн. Клэвэрым солэн налмөнгө пасу тунамак парэнгылан куралалтын.

Тыгэ клэвэр пасушто кучүк жапышкэн шогэн гынат, тудо парэнгылан куго пайдам ыштэн. Тышак шындымэ парэнтэ шож умбак клэвэр вүдымө лэч вара шындымэ агасэ лэчын гэктар йэда 26 сэнтньэр утларак шочын.

ВҮДЫМӨ ТАКЫРЫСЭ ПАРЭНГЭ.

Шагал мландэ районышто, ончычак куго ола воктэнсэ вэрлаштэ, парэнгым кұшнө ончыктымыла шындымэ лэч посна такыр пасуэшат шындаш лийэш. Тунам ныл пасу гыч кок пасуэшышэ парэнтэ шындалтэш. Тыгэ ыштымын ик ситыдымаш мogyржо уло: озанлыкыштэ вольык курго шуко лийын ок кэрт, — вэт такыр пасуэш викэ дэн шұылым вүдэн шудым ышташ лийэшыс, тугак клэвэрым, эспарсэтым да моло шудымат вүдаш лийэш.

1-шэ сүрэт. Башкэ шушо сорт парэнтэ

Вудымö такырэш парэнгым шындымэ годым эр, вашкэ шушо сорт-влакым йамдылаш күлэш, муг гыч, Эпикур, Эр роза, Вэрмонт манмым да монь. Такыр гыч парэнгым вашкэрак погэн налаш күлэш, тунам кок ийаш шурно вўдаш жап шуқырак кодэш.

Такырэш шындышаш парэнгылан шыжым күзэ гынат эррак куралаш күлэш, тунамак тэрысым гэктар йэда 180 сэнтньэр лэч шагал пыштыман огыл.

Парэнгэ кушкын шумэшкыжэ мландэ гыч кушкылан күлшө кочмо әрвэр-влакым шуко пытара, шкэ көргышкыжө шыңдара. Тугэ лиймылан рок кошкэн кодэш. Садлан тышак вўдымө кок ийаш шурно лэктыш лэч изырак лийэш. Тугэ гынат парэнгын пайдажэ шуко, сандэн тудым такыр пасуэш шындашак күлэш.

Моско обласыштэ улшо сынымэ стансаштэ тыгэ чотлалтын: вўдымө такырэш шындымэ парэнгэ гэктарлан 102 сэнтньэрат пэлэ лийын. Парэнгэ почэш вўдымө уржа лэктыш гэктарлан 18 сэнтньэрат пэлэ лийын, альэ эр куралмэ йандар такырысэ лэч 3 сэнтньэрлан вэл шагалрак лэктын. Крэстйанын уржажэ гэктарлан 9 сэнтньэр лийын. Ындэ ужыда: сынымэ стансыштэ прамай куралмэ годым вўдымө такырыштэ шурно шуко шочэш. Тушто, вара куралмэ крэстйан такыр дэн тангастарэт гын, кок ийаш шурно лэктыш кок кана шуқырак лийын, адак 102 сэнтньэрат пэлэ уто парэнгэ кушталтын.

. ПАРЭНГЫЛАН КУРАЛМЭ.

Шуко пасушто, муг гыч ныл пасушто, парэнгым озым лэч вара альэ такырэш шыңдалтэш гын, тунам

пасум шыжым кузэ гынат эррак куралаш күлэш. Кокийаш альэ икийаш шурным погэн налшын тунамак куралаш тунгалмэ эн сай лийэш. Эр куралат гын, шэм рокдымо вэрыштэ, адак эн чотшым кукшо ийакэчан да шэм рокан вэрыштэ, парэнтгэ лэктын утларак куго лийэш.

Шыжым рокым кок сэмын пушкудэмда : лийэш: шурным погэн налшынак тэрысым кышкаш да кэлгын курал шындаш, альэ жап укэ гын, дисковой тырма дэн, каш сүмүрымө күртныжым налмэ лэмэшник дэн альэ плуг дэнак отылым талкан (куаш) куралаш (лушение) күлэш. Тыгэ куралмэ годым үмбалсэ вичкыж рокым гына пушкыдэмдаш күлэш, адак шүкшудо дэн отылым пүчкэдалтэш, садлан кэлгын ок күл, 5-7 сантимэтр нарэ гына корэн кайман. Тыгэ ышталтэш гын, кэлгын куралшашым шыжэ мартэ кодаш лийэш, вара сэнчабрыштэ альэ окчабр шумөнгө ижэ кэлгын куралаш күлэш.

Шыжым кок-кум тылызэ коклаштэ отыл дэн шүкшудо, адак тэрысат шүйын шуыт, садлан эр куралат гын, рокышто вүд ок пытэ, адак кушкыл кочмо арвэр-влак погынат. Шыжым куралмэ пасуым тэлылан тырмалыдак кодат.

Бутылис лүман сынымэ стансаштэ (ожсо Владимир губ.) кэнгэж эртышаш годым, шурным погэн налмэ почэш, пасум талкан куралыныт, шыжым плуг дэнак кэлгын курал шындэныт. Тэлым рок пызыралт шинчын, тудым пушкыдэмдаш манын шошым тырмалэныт, адак вэс пачашлан куралыныт. Талкан куралын, шыжым куралын, адак шошым вэс пачашлан куралын парэнтгым шындалтын улмаш, ты шындымэ-влак

гыч 3 ий коклаштэ, кокла чот дэн гэктар йэда 150 сэнтньэрым налыныт. Шошым куралын, адак парэнгым шындымэ лэч ончыч вэс пачашлан куралын шындалтын улмашат парэнгэ лэктыш 13 протсэнлан шагалрак лийын—137 сэнтньэр вэл лийын.

Нижэгород крайсэ Симбилэй сынымэ стансаштат тугак унгэн. Тушто шыжым эр курал шындымэ гыч парэнгэ гэктарлан 150 сэнтньэр шочын, шыжым да вара куралмэ гыч 133 сэнтньэр лэктын, адак шошым куралмэ гыч 132 сэнтньэр лийын. Ужыда: шыжым эр куралмэ пасушто парэнгэ лэктыш йэда 17 сэнтньэрлан нөлталалтын. Тулэч посна тывэчак ужылто: шыжым вараш кодын ик кана куралмаш, шошым куралмэ дэн тагастарэт гын, парэнгэ лэктышым изышат ок кугэмдэ манаш лийэш. Садлан шэм рокдымо вэрыштэ шыжым кузэ гынат эррак куралаш күлэш.

Чодра да стьэпысэ шэм рокан вэрыштат шыжым куралат гын, парэнгэ шуко шочэш. Шэм рокан вэрыштэ шошым ийкэчэ кукшо лийэш гын, шошым куралмэ зийаным конда: тудо рокым коштэн шында, адак шурно лэктышым чотак изэмда. Сандэн тыштэ шыжым куралмын күлэшыжэ шэм рокдымо вэрысэ лэчат куго. Тыгай вэрыштэ ангам тыглай гына тырмалат альэ культиватыр дэнэ тырмалат да куаш гына пушкыдэмдат.

Сүяс рэспубликысэ Спасск сынымэ стансаштэ шыжым курал шындымэ вэр гыч парэнгым гэктар йэда 115 сэнтньэр погэныт, шошым куралмаштэ—97 сэнтньэрым альэ 18 протсэнлан шагалрак. Пошкырт рэспубликысэ Чэшма сынымэ стансаштэ шыжым куралмэ пасушто парэнгэ гэктар йэда 157 сэнтньэр лийын,

шошым куралмаштэ—127 сэнтньэр. Тыштэ шыжым курал шындымаш парэнгэ лэктышым гэктар йэда 26 сэнтньэрым шукэмдэн.

Клэвэр дэн моло шурным вашталтыл вудымö го-
дым парэнгэ клэвэр почэшат тэнгэл толэш. Тунам
клэвэр сөрэмым, шукыжым кокийашым, шыжым ку-
ралдэ кодаш йалт ок лий. Клэвэрын кодшо вожшо
да отылжо шошымак вудыжгэн шуйаш тунгалышт
манын шыжымат эр куралаш күлэш.

Парэнгэ пушкудо, сай куралмэ мландэш гына чот
уңа. Сандэн клэвэрым солэн налмэ пасушто сөрэмым
пытарааш күлэш. Тыдым кок түрлын ышташ лийэш:
кэлгын культурно куралаш альэ ончыч талкан кура-
лашат варажым плуг дэн кэлгын куралаш.

Кэлгын культурно манмэ куралмаш тыгай лийэш:
клэвэр отылым Сакка плуг дэн куралыт, ту плугын
сөрэмым копарышэ прэдплужникшэ лийэш. Тудо-Сө-
рэмым $4\frac{1}{2}$ —6 сантимер кужгыт коптарэн йыраңыш
сүмүрэн мийа, плугшо куштылгын гына корэн кай-
шыла сөрэмым пушкудо рок дэн лэвэд кода. Тыгэ
куралмэ аңаштэ рок тыгыдэ кандаран лийэш, адак
төр куралалтэш.

Сөрэм коптарышэ үзгәран плуг укэ гын, тунам
куралмэ лэч арньа ончыч клэвэр сөрэмым 6 санти-
метр мартэ талкан корэн кайман.

Талкан куралаш түрлө тарман уло: ныл лэмэшник,
рандал альэ пружинан тырма. Тыгэ ончыч талкан корэн
каймэ пасум тыглай плуг дэнат куралаш пэш куштул-
го лийэш, кашат сайын шалана, куралмыжат сай лийэш.

Тугэ ончыч талкан куралдэ альэ сөрэмым копта-
рыдэ викок тыглай плуг дэн куралат гын, аңат сайын

ок куралалт, сөрэм кандар-влакым пытараш төчэн пэш шукушкэн дисковой тырма дэн тырмалаш возэш. Рокшат пурак лийын чот нөлтәлалтэш, адак тыгыдә кандаран лиймыжат пыта.

Мон кэлгыт куралаш. Шэм рокдымо вэрыштә парэнгылан куралаш лиймә лончо кэлгыт нарә куралман. Йужо книжкаштә тыгә сэрәт: плуг почэш кәлгәмдән мийшә тарманым колташ күләш альә ик вэрымак йа плуг дән, йа шога дән кок пачаш курал ләкман маныт. Тугә ышташ ок күл. Тыдә уто п ша вәлә, тугә парәнгә шәргәш толәш, адак ләктышыжат шукуылан ок нөлтәлт, альә йәлт ок йәшаралт. Тугә ыштымын ок күлжө тывәчат койәш: парәнгә вондым урымо годым рәт влакыштә пушкудо рок шукәмәшыс.

Шэм рокан вэрыштә парэнгылан пэш кәлгынак куралаш ок күл: иктаж 15-18 сантиметр кәлгыт нарә сита. Кәлгын куралмә йараланак кайа,—шурно ләктыш садак ок кугәм. Тәвә Харьковысо сынымә стансаштә 5 ий көргыштө, кокла чот дән чотлымо годым, 10 сантиметр кәлгыт куралмаштә парәнгә 129 сәнтньәр шочын, 25 сантиметр кәлгыт куралмаштә—143 сәнтньәр. Шкат ужыда: кәлгын куралмаштә парәнгә ләктыш улыжат 6 сәнтньәрлан вәлә шукуырак лийын.

ПАРЭНГЫЛАН МЛАНДЫМ УЙАНДЫМЭ.

Рокысо кушкыллан йөрышо кочмо арвэр-влакым парәнгә шкаланжә пэш шуко пога, киндат парәнгә нарә ок нал. Тәвә ончалза. Гәктарлан 150 сәнтньәр ләкшә парәнгә пасу гыч шкаланжә тыдә-влакым налын кайа: 66 килограм азот, 30 килограмат пәлә фосфор кислота, 140 килограм калий. Ындә шүлым он-

чалына. 15 сәнтньэр шүльö пырчыштэ да 30 сәнтньэр шүльö олымышто рок гыч налмэ тынар арвэр уло: 47 килограм азот, 23 килограм фосфор кислота, адак 55 килограм калий.

Парэнтгэ эн шукужым калийым налэш—тудо шүльын налмыж лэч кум кана нарэ утларак налэш. Сандэн парэнтгэ шындымэ рокым ұйандымаш вэрч азот дэн фосфорым гына огыл, калийымат пуаш күлэш. Парэнтгэ шындаш лұмын тэрысым альэ миньэрал ұйандышым пыштэт гын, парэнтгэ чотырак унга. Куштулго ошман мландыштэ тэрыс вашкэ йүлэн шинчэш, садлан тушко ұйандыш пышташ пэш күлэш.

Тэрыс. Парэнтгэ шындаш рокыш пыштымэ ұйандыш коклаштэ—тэрыс эн сайлан шотлалтэш. Тудо парэнтгэ лэктышым кугын нөлталэш альэ парэнтгым чот угдара. Шэм рокдымо вэрыштэ йатыр станса-влак парэнтгым тэрыс дэн ұйандымэ рокэш шындэн сынэн ончэн тыгэ каласат: парэнтгэ шындышаш пасушко тэрысым гәктарлан 180 сәнтньэрым кышкаш күлэш.

Парэнтгым сынэн шындымэ Пәсчан лұман стансаштэ тэрсым парэнтгэ шындымэ лэч ййдалук ончыч, адак лач шындымэ ончыч гына кышкэн ончэныт. Тэрысым гәктарлан 360 сәнтньэрым кышкэныт. Нунын сынэн ончымашт гыч тыгэ толын лэктын: тэрысым ййдалук ончыч кышкымэ вэрыштэ парэнтгэ лэктыш гәктар йэда 105 сәнтньэр йәшаралтын, парэнтгэ шындымэ ончыч гына кышкымэ вэрыштэ гәктар йэда 153 сәнтньэрлан шукурак угән. Тугэ гәктарлан 48 сәнтньэр шукурак лэктын. Уржа вұдышаш вэрыш тэрысым кышкалтын улмашат, уржа лэктыш гәктарлан 5¹/₂ сәнтньэр утларак лийын.

Ик сәнтньэр уржам 6 тәнгә дән чотлэт гын, тәрыс кышкымә почәш вұдымө уржа ләктыш 33 тәнгәлан утларак лийын. Парәнгын сәнтньэржым 1 тәнгат 80 ыр дән чотләнә гын, лачак шындышаш годым тәрыслымә вәрәш утларак шочшо 48 сәнтньэр парәнгә 86 тәнгә 40 ыршийаш лийәш. Ындә ужына: тәрысым уржалан огыл, парәнгылан пыштәна гын, 360 сәнтньэр тәрыс олмәш гәктар йәда 53 тәнгат 40 ырший уто докотым налына.

Шәм рокан вәрыштә тәрысым викок парәнгыланат пышташ лийәш, озымланат лийәш. Воронәж сынымә стансаштә уржа озымлан гәктар йәда 180 сәнтньэр тәрысым пыштәныт. Уржа ләч вара вәс ийәшыжә парәнгым шындәныт. Ты шындымә парәнгын ләктышыжә гәктарлан 16 сәнтньэр утларак лийын. Тәрысым кок кана шуқырак альә гәктарлан 360 сәнтньэрым пыштымә годым парәнгә адакат шуко шочын, гәктар йәда 27 сәнтньэр утларак лийын. Сандән тәрысым ужашын-ужашын пышташ күләш,—ик ужашым озымлан, вәс ужашым парәнгылан.

Шәм рокан вәрыштә парәнгылан тәрысым шыжым куралмә ләч ончыч шупшыкташ күләш. Шошым шупшыктән курал шындәт гын, рок кошкән кәртәш, тунам парәнгә ләктыш иземәш. Шәм рокдымо вәрыштат тәрәсым шыжым лукташ күләш, шошым да тәлымат кышкаш лийәш.

ПАРӘНГЫЛАН МИНЬЭРАЛ УЙАНДЫШ.

Түрлө роклан кочмо арвэрым чылажланак икканьә пышташ ок йөрө. Шәм рокдымо вәрысә шун йөрә рок-

лан эн шукужо азот дэн фосфор күлэш, калий—шагалрак. Ошма йөрө рок дэн ошмалан эн ончыч азот күлэш, вара калий, адак фосфор күлэш. Шэм роклан фосфорнокислый уйандыш эн сай лийэш. Вара азот уйандыш-влак кұлыт, кумышо күлэш әрвәр—калий уйандыш-влак. Шэм рок дэн шэм рокдымо кундәм-влакын гранитсаштышт чодрасә шун йөрө рок-влак улыт, нунылан кум түрлө уйандыш-влак чыланат кұлыт.

Ошман мландыш калий дэн азот уйандыш-влак, пырля пышталтын гынат, посна-посна пышталтыт гынат, парэнгым пәш чот ундарат. Коктыт дәнә пыштымә миньэрал уйандыш-влак (мут гыч, азот дэн калий, калий дэн фосфор) кумыньәк пырля пыш-тымә ләч изыирак ундарат.

Бутылис сынымә пасушто парэнгым лъупин гыч 149 сәнтньэрым гәктар йәда погэныт, лъупин дэн фосфорит ложаш дэн уйандымә гыч—160 сәнтньэрым альә 11 сәнтньэрлан шукуырак, адак лъупин дэн калий шөнчәл дэн уйандымә гыч—219 сәнтньэрым альә 70 сәнтньэрлан утларак. Ты сынымаш гыч ужына: ошман мландыштә парэнгым калий уйандышан вәрәш шындәнт гын, тудо фосфорит ложаш дэн уйандымә ләч утларак уна.

Ожсо Рәзан губернаштә 1927—28 ийыштә крәстйан мландәш пырля сынән ончалтын. Тушто суперфосфат шкәт гына пышталтын гынат парэнгым утларак ундарән: шун йөрө рокышто да ошма йөрө рокышто—гәктэрлан 20-22 сәнтньэр, шэм рокышто—25-27 сәнтньэр шукуырак шочын. Парэнгылан суперфосфат пыштымын эрә докодшо 25 тәнгә лийын.

Калий шөнчалым шкэтшым гына пыштымэ годым, ошма йөрэ роқышто парэнгэ 17 сэнтньэр утларак лийын, шун йөрэ роқышто—10 сэнтньэрат пэлэ, шэм роқышто—12 сэнтньэр. Калий шөнчал дэн пырля пыштымэ супэрфосфат парэнгэ лэктышым гэктар йэда 26-30 сэнтньэрлан йэшарэн. Чылажымат—супэрфосфатым, калий шөнчалым, адак сэрноокислый аммонийым—пыштэн уйангдымэ парэнгэ лэктышым гэктар йэда 36 гыч 50 протсэнлан кугэмдэн: ошма йөрэ роқышто—46 сэнтньэрлан, шун йөрэ роқышто—50 да шэм роқышто—97 сэнтньэрлан.

Сүяс рэспубликыштэ 1926 ийыштэ парэнгылан миньэрал уйангдышым пуэн 14 сынымашым ыштэныт. Тугэ ыштэн парэнгым шындымышт годым уйангдымэ вэрыштэ гэктарлан 70 сэнтньэр лийын, 100 сэнтньэр нарэ тэрысым пыштымэ вэрэш 113 сэнтньэр шочын, чыла миньэрал уйангдышым пыштымэ вэрэш—116 сэнтньэрат пэлэ. Тугэ чыла миньэрал уйангдыш дэн уйангдымэ вэрэш уйангдыш пыштыдымэ вэр лэч гэктарлан 36 сэнтньэрат пэлэ утларак лэктын.

Парэнгын сэнтньэржэ 1 тэнгат 80 ыр шога гын, миньэрал уйангдыш пыштымылан йэшаралт шочшо парэнгэ 65 т. 70 ыр. шога, уйангдышын акшэ, вэрысэ склад гыч намийым чотлыдэ 27 тэнгаш лийын. Садыгэ миньэрал уйангдыш пыштымын йандар докотшо гына 50 тэнгэ лийын.

Нижэгород крайысэ Симбилэй сынымэ стансыштэ чодран лудо шун йөрышан рокэш миньэрал уйангдышым пыштымэ почэшат парэнгэ лэктыш чот кугэмын. Ик монар ийышкэн супэрфосфатым, калий шөнчалым, адак сэрноокислый аммонийым пыштымэ почэш кокла

чот дэн гектарлан 70 сәнтньэр парэнтгэ утларак шо-
чын. Уйандыш акым кудалтэт гын, уйандыш пышты-
мын йандар пайдажэ гектарлан 100 тэнтгэма т эртэн.

Парэнтгылан миньэрал уйандышым гектар йэда
тыгэ пышташ күлэш: кум сәнтньэрат пэлэ супэрфо-
сфатым альэ 7 сәнтньэр фосфорит ложашым, сәнт-
ньэрат пэлэ калий шөнчалым, 3 сәнтньэр 15 протсэ-
нтан сильвинитым, адак сәнтньэрат пэлэ сэрнокислый
аммонийым.

Парэнтгылан миньэрал уйандышым чылажымат—
супэрфосфатим альэ фосфорит ложашым, калий шөн-
чалым альэ сильвинитым, адак сэрнокислый ammo-
нийым—пыштымэ годым тудын акшэ склад гыч
шупшыктымым чотлыдэ, гектарлан 30 тэнтгэлан шо-
галэш.

ТЭРЫС ДЭН МИНЬЭРАЛ УЙАНДЫШ.

Парэнтгылан тэрысым шкэтшым альэ миньэрал
уйандыш-влак дэн пырльат пышташ лийэш. Миньэрал
уйандыш-влакым чылаштымат — фосфорнокислый, ка-
лий адак азот уйандыш-влакым—пыштэт гын, тэрыс
пыштымэ ганьак лийэш, парэнтгэ лэктыш тэрыслымэш
унгымэ дэч изэ ок лий.

Моско воктэнсэ парэнтгэ шындымэ Пэсчан сы-
нымэ пасушто гектарлан 180 сәнтньэр тэрыс пыш-
тыма гыч 133 сәнтньэр парэнтгым налыныт, чыла
уйандышым пыштыма гыч—127 сәнтньэрым альэ
6 протсэнлан гына шагалрак.

Моско воктэнак Долгопруд сынымэ пасу уло.
Тушто тэрысым гектар йэда 180 сәнтньэрым пыштэ-

нытат парэнгэ 161 сэнтньэр шочын, чыла уйангышым пыштымэ вэрэш 158 сэнтньэр лийын альэ 3 протсэнлан вэлэ шагалрак. Ту сынымэ пасуштак 180 сэнтньэр тэрыс да чыла уйангыш пыштымэ почэш 260 сэнтньэр тэрысым пыштымэ вэрысэ нарак ундарат. Сандэн парэнгылан пыштымэ тэрысын пэлыжэ олмэш миньэрал уйангышым пышташ альэ вашталташ лийэш.

Торф—уйангыш. Куп-влак кок түрлө лийыт: мока куп адак олыкысо куп. Моко купысо торфын умбал лончыштыжо шагал шүшө моко лийаш, тудо вудым чот шындара, сандэн вольык йымал олым олмэш пышташ лийэш.

Олык купысо торфышто ломыж шуқырак, адак тудо вудымат изын шындара. Моко торфыштат, олык торфыштат азот әрвэр влак шуко улыт. Моко торфысо азот вашкэрак шаланэн, кушкыллан кочыш лийэш.

Моско воктэнсэ парэнгэ шындымэ Пэсчан сынымэ пасушто мокрысо дэн олыкысо торф-влакым парэнгэ аңаш уйангышлан пыштэн тагастарэн ончэныт. Нуным пасуш пыштымэ лэч ик ий ончыч кашакын чумурэн умбакышт вудым шавэныт, адак нуным шыжым кольмо дэн кожгатыл пыштэныт. Шошым нуным пасуш шупшыктэн парэнгылан курал шындэныт. Олык торф пыштыма гыч парэнгэ 102 сэнтньэр шочын, моко торф гыч—119 сэнтньэр.

Тэрысын уйангыдымэ куатшэ сай лийжэ манын вольык киймэ вэрэш моко торфым шараш күлэш. Тудо шондым да туш лийшэ аммиакым кучэн шога, сандэн тудын дэн пасум уйандэт гын, парэнгэ лэк-

тыш олыман тэрыс дэн уйандымэ лэчат куго лийэш. Пэсчан сынымэ пасушто олыман тэрыс пыштымэ вэрэш гэктарлан 145 сэнтньэр парэнгэ лийын, торф пыштымэ вэрэш 177 сэнтньэр альэ 32 протсэнлан утларак.

Парэнгылан олык торф дэн ыштымэ компостат сай уйандыш лийын кэртэш. Ты компостым ыштымэ годым торфышко йа звэскам, йа ломыжым ушат.

Ломыж—уйандыш. Конга ломыжат парэнгылан сай уйандышэш шотлалтэш. Ломыжышто 9-10 просэн калий, 3-4 просэн фосфор, адак йатыр звэска уло. Сандэн ломыж—калий уйандышлан гына огыл, ик шотышто фосфорнокислый уйандышланат шотлалт кэртэш.

Парэнгылан ломыж гэктар йэда 10 сэнтньэр күлэш. Новозыбкэ сынымэ стансаштэ 3 сэнтньэр калий шөнчал парэнгэ лэктышым гэктар йэда 19 сэнтньэрым йэшарэн, 12 сэнтньэр ломыж 33 сэнтньэрым йэшарэн кэртын. Тугэ парэнгэ лэктышым ломыж шукур кугэмдэн, калий шагалрак.

Носов сынымэ стансаштэ 9 сэнтньэр пу ломыж парэнгэ лэктышым гэктар йэда 45 сэнтньэрлан кугэмдэн. Тушто ломыжым рок дэн иктөр йөрэн кажнэ парэнгэ йымалан ик паньэ нарэ шавэн кайэныт.

Бутылис сынымэ стансаштэ (ожсо Владимир губ.) парэнгылан 12 сэнтньэр ломыжым пыштымэ вэрэш парэнгэ лэктыш гэктар йэда 18 сэнтньэрат пэлылан угэн. Туштак ужар уйандышлан вудымö лыупин дэн пырля ломыж умбач куралмашэш парэнгым шындалтын улмашат, парэнгэ лэктыш гэктар йэда 33 сэнтньэр утларак лийын. Ломыж, лыупин, адак фосфорит ложаш гэктарлан 51 сэнтньэрым йэшарэныт.

Звэска дэн парэнгэ. Кызыт элысэ шэм рокдымо вэрлаштэ мландым кугын звэскалалтэш. Сандэн парэнгэ дэн звэска нэргэн каласэна.

Моско облас сынымэ стансаштэ канга мландэш да тэрысан мландэш звэскам пыштэн парэнгым шындэн ончэныт. Ты сынымэ тыгэ ончыктэн.

Ўйандыш пыштыдымэ вэрыштэ гэктарлан парэнгэ 146 сэнтньэрат пэлэ лийын, звэскалымэ вэрыштэ— 138 сэнтньэрат пэлэ альэ 8 просэнлан шагалрак. Вэс участкэш 160 сэнтньэр тэрысым пыштэн 206 сэнтньэрат пэлэ парэнгым налыныт, адак тунарак тэрыс дэн звэскам пырльа пыштымэ вэрэш парэнгэ 238 сэнтньэр шочын альэ 31 сэнтньэрат пэлылан шуқырак. Ындэ ужына: сай тэрыслымэ мландым звэскалэт гын парэнгэ лэктыш кугэмэш вэлэ.

Звэскам викок парэнгылан огыл, ончыч такырысэ озымлан пыштэт гын эн сай лийэш. Тунам парэнгэ ныл пасушто звэска лэч вара кокымшо кушкыл лийэш, куд пасу дэн шым пасушто парэнгым клэвэр почэш шындымэ годым — парэнгэ визымышшэ— да кудымышо ийлан кайа. Тыгэ ыштэт гын, звэска парэнгылан зийаным ок кондо, тудо уржалан, шўльылан да клэвэрлан пайдам вэлэ конда, нуным угдара вэлэ.

Парэнгым звэска лэч торарак шындэт гын, тудо парша манмэ дэнат чэрланаш ок тўнал. Звэскам парэнгылан викок пыштэт гын, тугэ чэрланэн кэртымым Моско воктэнсэ сынымэ станса-влак каласэн пуыч.

ПАРЭНГЭ СОРТ-ВЛАК.

Кодшо кум ийыштэ, парэнгым шуко шындымэ тўрлө районышто, крэстйанын парэнгэ шындымыжым

ончэн чотлэн лэктылтэ. Ты паша тэвэ тыдым ончыктыш. Крэстйан-влакын урлыкаш парэнгышт пэш уда. Ончэн лэкмэ 1000 гектар гыч йандар сортан парэнгэ шындымыжэ 2.500 гектарыш альэ 2 протсэнат пэлыш вэл шуэш. Моло вэрэштыжэ түрлө тоштэш кодшо сорт влакым, йөрэ-варэ шындалтын улмаш: кочмо сортым, завогыш кайшым, адак вольыкклан пукшымым. Тыгэ түрлө сортан парэнгын кракмалжэ пэш шагал—15-16 протсэныш вэл шуэш, йужо годым 11-12 протсэн вэлэ лийэш. Тулэч посна түрлө сортым пулаштарэн шындымылан парэнгэ лэктышат пэш изэ лийын.

Түрлө сортым йөрэн шындымын тыгай зийанжат уло: кочмо дэн вольыкклан йөршө сорт-влак ончыч шуыт, завод сорт-влак варарак шуыт. Сандэн тыгай парэнгэ коклаштэ кэрэк кунамат ужаргэ да тыгыдэ парэнгэ лийын кэртэш. Тугай шудымо парэнгэ вашкэ шүйаш тўналэш.

Эн ончычак кочмо сортан парэнгэ шүйаш тўналэш, вара моло парэнгышкат кусна. Сандэн шуко крахмалан парэнгэ лийжэ маныда гын, адак ынжэ шүй маныда гын, ончычак поротдымо урлыкым сортан парэнгэ дэн вашталташ күлэш. Тыгэ вашталтэт гын, парэнгэ лэктыш 20-25 протсэнлан кугэмэш, тыдым сынымэ станса-влак рас палэныт.

Парэнгын сортшо пэш шуко, тўжэмымат эра. Тыдэ парэнгым вашкэ сайэмдаш лиймым ончыкта. Парэнгэ тыгай сорт-влакклан ойыралтэш: кочмо (словые), вольыкклан пукшымо (кормовые), адак завогыш кайшэ (заводские). Кочмо сорт-влак вольыкклан пукшымо дэн заводлан йөрышө лэч ончыч шуыт,

крахмалышт шагалрак, азот арвэрышт-влак шуқырак, адак нуно тэлым вашкэрак пужлат.

Вольыклан пукшымо сорт-влак кочмо сорт дэн тагастарымаштэ кужашырак кушкыт, тэлым шуқырак чытат, шагалрак шўйыт, адак крахмалыштат утларак шуко.

Завот сорт-влак арака шолтымо дэн крахмал завот-влакыш кайат. Нунын крахмалышт шуко—20 протсэныш шуэш, вара шуыт, киймаштэ шагал пужлат.

Ты ийлаштэ шэм рокан да шэм рокдымо вэрысэ сынымэ станса-влак парэнгэ сорт-влакын тўрлө ийкэчыштэ, тўрлө мландыштэ кузэ кушмыштым сынэн илат.

Сынымэ годым тыдым ушыш налыт: парэнгын лэктышыжым, крахмалын монар просэн улыжым, гэктарлан крахмал монар лэкмым, ик парэнгын кокла чот нэлгытшым, вашкэ шумыжым, адак чыла парэнгэ лэктыш чот гыч тыгыдэ парэнгыжэ монар протсэн лиймым.

Тыгэ тўрлө сорт-влакым лўмын сынымэ парэнгэ пасулаштэ пэш чот, пэш сайын сынэн ончат. Моско обласыштэ ты пашам Корэньэв парэнгэ станса да Пэсчан парэнгэ пасу ыштат, Ивановск обласыштэ—Бутылис сынымэ пасу ыштэн ила.

Бутылис сынымэ пасу сорт-влакым 7 ийышкэн (1922-1929) сынэн ончэн. Тушто ий йэда 100 сорт нарым, шындэн ончалтын. Шагал лэкшан, шагал крахмалан, адак вашкэ пужлышан сорт-влакым кышкэн шогэныт. Тыгэ ыштымөнгө 10 сортшо эн шуко, эн сай шочшо лийыныт.

Эр шушо кочмо сорт-влак коклаштэ эн шуко крахмалан да эн шуко лэктышан—Эпикур лўман сорт

ойырлэн. Тудын парэнгыжэ пӧдыра да ош шумӧн. Ты сорт ок пужло, киймаштат сай кийа. Тудо 7 ий коклаштэ, кокла чот дэн чотлэт гын, гэктарлан 117 сѣнтньэр лийын, крахмалжэ 15 протсѣнат пѣлѣ улмаш, гэктар йѣда чотлымо годым крахмалжэ 18 сѣнтньэрыш шуѣш.

Кочмо сорт коклаштэ **Смысловский** луман сортат сайыш лѣктын. Тудын крахмалжэ—16,8 протсѣн, парэнгыжэ гэктарлан 153 сѣнтньэр лѣктын. Ты сортын парэнгыжэ чуйакарак, тусыжо ошо. Кокла шот дэн шуѣш, оптымо вѣрыштэ сай кийа, куштулго ошма йӧрѣ рокѣш ѣн сай шочѣш.

Кочмо да заво́т сорт-влак чотыш **Рихтер** (оҗсо Император) луман сорт пура. Парэнгыжэ шолдра. Оптымо вѣрыштэ сай кийа. Гэктарлан, кокла чот дэн чотлэт гын, 135 сѣнтньэр лѣктѣш. Крахмалжэ—18,8 протсѣн. Гэктар йѣда крахмалжэ 25,3 сѣнтньэр лийѣш. Ошма йӧрѣ рокан мландыштэ кѣлша, оптымаштэ сай кийа. Кокла жапыштэ шуѣш.

Тыштак ончыктымо кокла шот дэн шушо сорт-влак кочкашат, заво́тланат йӧрат. Нунын лѣч посна Корѣньѣв сынымѣ станса Моско обласыштэ адак **Народный** (оҗсо Царский) сортым шындаш кӧлѣш манѣш, вара эр да кокла жапыштэ шушо тыгай кочмо сорт-влакым шындыман манѣш: оҗсо Корѣльѣв почѣчний сортым, Милѣтысѣ **Розовый** манмым, адак Моско воктѣнсѣ **Миндольный** сортым. Ты сорт-влак ошман мландыштэ сай унат.

Вольыклан пукшымо сорт-влак гыч **Эрѣ** сай манмѣ сорт сайлан шотлалтѣш, тудын парэнгыжэ ош шумӧн, кужакарак, пѣш кугат, пѣш изат огыл, ик марда.

Тудо нэлэ да вудыжгырак шунан роклан кэлша. Вара шушо сорт. Опымаштэ кокла шот дэн кийа. Гэктар гыч 121 сентньэр налылтэш. Крахмалжэ—15 просэн.

Вольыклан пукшымо сорт гыч адак чумураш да ош шүмән Кръугэр манмэ сорт сай. Вара шуэш. Опымаштэ сай кийа. Куштылго шун йөрэ рокышто да шэм рокышто кугын унга.

2-шо сүрэт. Кургылан йөрышө завод сорт парэнггэ—кръугэр.

Вара шушо да крахмалан завод сорт-влак гыч эн шуко лэктышан-влак тыганьэ улыт: Вольтман, Силэзий, Гавроньэк, Сас, адак Знич.

Вольтман лүмән сорт йошкар шүмән, чумураш, кугытшо кокла кид да куштулго шун йөрэ рокэш, адак ошма йөрэ рокэш сай шочэш. Опымаштэ сай кийа, крах-

малжэ 20 протсэныш шуэш.

Силэзий лүмән вара шушо завод сортат шуко шочэш. Парэнггыжэ муно сэмын, шүмжө ошо, кугытшо—кокла. Вольтман ганьак кокла кид да куштулго шун йөрэ рокэш, адак ошма йөрэ рокэш сай шочэш. Опымо вэрыштэ сай кийа. Крахмалжэ—18 протсэнат пэлэ, йүд йымал вэлысырак кэчэ лэкмаш район-влак кэлшышэ сорт.

Гавроньэк дэн Сас, лүман сорт-влакыштэ крахмал 18 протсэнат пэлэ уло. Вара шуыт. Парэнггышт тыгыдэ

да чумураш. Оптымаштэ кокла шот дэн кийат. Рудё дэн кэчэ шичмаш район-влаклан кэлшат. Куштулго ошма йөрэ рокэш чот угат.

Знич луман завод сорт вара шуэш. Парэнгыжэ ош шуман, чумураш, адак тыгыдэ. 19 протсэн нарэ крахмалжэ уло. Кокла округ-влакысэ нэлэ ошма йөрэ роклан кэлша. Оптымаштэ сай кийа.

Тышак ончыктымо сорт-влак эн кугын лэкшан, адак эн крахмалан улыт. Ий сайынак иккай ок шоч, крахмалжат иккай ок лий. Кэнгэжын вэс пэлыж годым парэнггэ крахмал дэн моло кочмо арвэр-влакым чумура, тэвэ ты жапыштэ йур чучкудын лийэш гын, тунам парэнггэ лэктыш изырак лийэш, адак крахмалжат тунарак шуко оклий.

3-шо сурэт. Силезия — вараш кодын шушо завод сорт парэнггэ.

Шошым ик кэчэ шокшо кэнгэжым йурән, адак шыжэ куқшо лийэш гын, парэнггэ утларак унга, крахмалжат шуко лийэш. Тэвэ, мут гыч, 1924 ийыштэ парэнгылан ийкэчэ сай лийэ, тунам Бутылис сынымэ пасуэш Вольтман луман сортым шындыныт улмаш. Ту шындымэ парэнггэ гэктарлан 179 сэнтньэр шочын. Йуштө кэнгэжан да йурән шыжэ годым, 1926 ийыштэ, гэктарлан 150 сэнтньэр вэлэ лэктын альэ 29 сэнтньэрлан шагалрак. Крахмалжат 4 просэнлан шагалрак лийын. Ты сорт сэмынак моло сорі-влакат түрлө ийыштэ түрлын угэныт.

Тыдым ушыш налаш күлэш: кужо жапышкэн кушшо парэнгын лэқтышыжэ шукурак лийэш, сандэн шыжэ сай лийэш гын, вара шушо сорт-влакын лэқтышышт ончыч да кокла жапыштэ шушо лэч кугырак лийэш.

УРЛЫКАШ ПАРЭНГЫН ШИНЧАЖЫМ ПҮЧКЫН ШЫНДЫМЭ.

Кушән каласымыла, парэнгэ лэқтышым нөлталшаш вэрч сай сортым шындаш күлэш. Тугэ гынат, кызыт сортан парэнгына шагал, адак контрактатсылышэ да сай урлыкым пуэдышэ организатсэ-влак күлэш сортым ситарэн огыт кэрт; вийышт ок шуто.

Урлыкаш парэнгым шуко йамдылшаш вэрч Носов сынымэ станса икмонар ийышкэн парэнгын шинчашт-влакым пүчкэдэн шындылын. Пашажэ пэш сай лийын.

Парэнгэ шинчам пүчкэдэн шындылмэ йөн тыгай лийэш. Парэнгын монар шинчажэ уло. тунарланак пүчкэ-

дат. Шинчажэ парэнгэ йэда 6 гыч 10 мартэ лийэш. Пүчкэдымэ годым тыдым эскэраш күлэш: кажнэ шинчажын парэнгэ ужашыжэ ик кай лийжэ.

Апрэль мучашэш ты пүчкыдымэ шинча-влакым пэлэ шокшо парникиш альэ йырангышкак шындаш

4-шэ сүрэт. Шындышаш парэнгын нэрэштмэ вэрышт - влакым ончыктэн пүчкэдалтын.

күлөш. Тушак нуно вожым колтатат кушкаш туна-
 лыт. Ты парэңгэ озым кушмөңгө, йүштө жапат эр-
 тымөңгө, озымым майын вэс пэлыштыжэ сайын пуш-
 кудэмдымэ да чот уйандымэ пакчаш луктын шындат.
 Носов сынымэ сганса ту шыжымак кажнэ 400 грам
 парэңгэ гыч 80 килограм нарэ урлыкаш парэңгым
 ыштэн. Вэс ийэшыжым
 ты парэңгым пасуш лук-
 тын шыңдалтэш.

Озанлыкыштэ парник
 укэ гын, парэңгэ шин-
 ча-влакым пакчасэ, сайын
 уйандымэ вэрэшат шын-
 даш лийэш. Тыгэ ыш-
 тэнат шыжым урлыкаш
 парэңгым шуко куш-
 тэн кэртат.

Ындэ чотлэн ончэна.
 400 грам парэңгын шин-
 чаж - влакым пүчкэдэн
 шындэт гын 80 килограм
 урлыкаш парэңгым ыш-
 таш лийэш. Сандэн шушаш ийыштэ ик гектарым шын-
 дышаш вэрч 10 килограмым вэл пүчкэдаш вэрэштэш.

5-шэ сүрэт. Парникэш шындымэ
 парэңгэ озым—шола могоржо, пурла-
 жэ—парнэ йыраңэш шындымэ.

МОГАЙ ПАРЭНГЫМ ШЫНДАШ КҮЛЭШ.

Адэмэ вүдымө кушкыл-влак гыч шукыжо тушан
 кушкыл улыт: мут гыч, пырчан шурно-влак, ньэмыч
 пурса шотыш пурышо-влак—пурса, клэвэр да монь.
 Парэңгым нөшмө дэн ок вүдәлт, тудым шыңдалтэш.

Вондын рок йымалсэ укшыжо кужгэмын парэнгыш савурна. Кажнэ парэнгэ ўмбалнэ ик монар изэ лакэ-влак улыт, тушто шынча-влак лийыт. Кушкын шу-дымо лышташ-влакым шинча-влак манын кондыштыт.

Парэнгэ иланэн кушкаш тўнгалмэ годым кажнэ шинчаж гыч нэржэ лэктэш, тудо вара ўлкө изэ вожым шуйа, адак изэ вондым колта. Йужо нэржэ мландэш көргэш кодын тушак парэнган у вондыш савурна, молыжо рок ўмбак лэктын вэс вондыш савурна, тушак лышташ кушкэш.

Парэнгэ шинча гыч кушкын лэкшэ нэр-влак ончыч парэнгысэ запас гыч кочкын илат. Вондо мландэ ўмбак лэктэ гын, тудо рокысо кочыш-влакым да йужым кочкын илаш тўнгалэш, тунам шкак кушкаш тырша. Сандэн парэнгыштэ ужар кушкыллан күлшө кочыш-влак монарат шуко лийыт, тунарат ты кушкыл сайынрак да вийынрак кушкаш тўнгалэш. Тўрлө кугыт парэнгым шындэт гын, кудыжо эн чот уга манын агроном-влак моло элыштат, ССР Ушэмыштат сынымэ стансаш сынэн ончэныт. Мэмнан элыштэ, мут гыч, тыгай станса-влакыштэ сыналтын: ожсо Тула губэрнасэ Шатилов стансаштэ, ожсо Самар губэрнасэ Бэзэнчук стансаштэ да тулэч молыштат.

Парэнгын кугытшо. Сандэн ончыма гыч тыгэ койэш: эн куго лэктыш куго, шолдра парэнгэ шындымэ годым вэлэ лийэш (4-5 парэнгын нэлгытшэ 400 грам лиймэ годым). Кокла кугыт парэнгым шындэт гын (8—10 парэнгыжэ 400 грамым висышэ), шагалрак шочэш. Тыгыдэ парэнгым шындэт гын, эн шагал шочэш.

Тыдым мондаш ок кўл: Шолдра парэнгым прамай да сайын пушкыдэмдымэ да ўйангдымэ мландэш

шындэт гын гына, адак шуэн шындэт гын вэлэ шуко шочын кэртэш.

Куго парэнгым шындэт гын, тудын вондыжат куго да вийан лийэш. Тыгай вондо кужашырак кушкэш, варарак шуэш. Сандэн кужо кэнэжан да шокшо шыжан вэрыштэ—шэм рокан район-влакыштэ—куго, шолдра парэнгым—эн пайдалэ лийэш.

Шыжэ ончыч толмо вэрыштэ кокла кугыт парэнгым шындаш күлэш, тудо ончычырак шуэш. Ончыч шумыжым сынымэ станса-влак палэн налыныт. Сандэн парэнгым ончычырак лукташ (погаш) шонэна гын, куго парэнгым шындаш ок күл, кокла кугытым күлэш.

Урлыкаш парэнгэ монарат тыгыдэ, тунарат тудым чучкүдынрак шындыман. Рят-влак коклаштат вэрым аншыр кодаш күлэш. Чүчкидын шындымэ гудым парэнгэ шуко кайа да тудын олмэш парэнгэ шуко шочэш, пайда вэл лийэш. Тулэч посна, чүчкидын шындымэ парэнгэ эррак шуэш, адак крахмалжат шукырак лийэш.

Бутылис сынымэ пасу (ожсо Владимир губ.) кокла кугыт парэнгым гектарлан 16 сентньэрым шында. Ту пасу воктэнсэ крестйан-влак 400 грамыш 30 парэнгэ пурымо тыгыдэ парэнгым шындат. Нунын гектар йэда 4-8 сентньэр вэлэ кайа. Тугэ, ыштымыштлан шошым парэнгыштым гектарлан 60-70 сентньэрым вэл погэн кэртыт, тыдлэч шукужо ок шоч.

Бутылис сынымэ пасушто кокла кугыт парэнгым шындэнытат гектарлан 534 сентньэрат пэлым налыныт. Тыгыдэ парэнгым шындымэ вэр гыч 165 сентньэрат пэлым вэлэ альэ 69 сентньэрлан шагалрак по-

гэныт. Ты чот гыч урлыклан кайшэ чотым кудалтэна гын, кокла кугыт парэнгым шындымаштэ эрэ парэнгэ лэктыш гына гэктарлан 217 сэнтньэр лийын, тыгыдэ парэнгым шындымаштэ — 156 сэнтньэр вэлэ лэктын,—61 сэнтньэрлан шагалрак. Тулэч посна кокла кугыт парэнгым шындэн, тыгыдыжэ шагалрак шочын, тыгыдэ парэнгым шындымэ вэрыштэ тыгыдыжэ кок кана утларак шочын.

Тывэч койэш: тыгыдэ кокла кугыт парэнгым шындэт гын, эн пайдалэ лийэш. Тудын, тыгыдэ урлыкым шындымэ дэн тангастарэт гын, лэктышыжат кугырак лийэш, парэнгыжат куго, шолдра лийэш.

Парэнгым пүчкэдымэ. Куго парэнгын лэктышыжэ тыгыдэ лэч куго лийэш. Тулэч посна, куго парэнгын урлыкшат куго лийэш. Куго парэнгын ты кок сай мोगыржым ончыкыжат кодышаш вэрч, адак шуко шочыктышаш вэрч тудым пүтүнъэк огыл, пүчкэдэн шындаш күлэш. Кузэ вара пүчкэдаш: кутышэш альэ торэшла, пүчкышыжо ик кугыт лийжэ альэ иккай ок лий гынат йөра?

Вондын рок йымалсэ ужашыжэ күжгэмын парэнгыш савурна манын күшак каласэнна ильэ. Парэнгыштэ эн ончыч лийшэ, эн тошто ужашыжым палаш лийэш: ту мोगыржо дэн парэнгэ вондэш пижын шога. Ты вэрым парэнгын кылымдыжэ манаш лийэш.

Парэнгын кылымдэ ужашысэ клетка-влакыштэ крахмалын эн тунг запасшэ чумырга. Күшныракшэ бэлок шуко, тушто кушкыллан күлшө кочмо арвэр-влак утларак кожганылыт, адак нуно угыч лэкшэ нэрлан кочкаш утларак кэлшат, клэткышт-влакат рвэзырак улыт. Сандэн шындымэ парэнгын күшыл ужа-

шыжэ кылымдан вэрысэ лэч парэнтгэ лэқтышым кугынарак ышта.

Күшыл ужашыштэ шинча-влак шукырак улыт. Нуно төр пүчкылтышт манын, парэнтгым торэш огыл, кугышэш пүчкэдат. Тугэ гынат сынэн ончыма гыч ужылтын: кэрэк торэшла пүч, кэрэк кугышэш пүч, парэнтгэ чотшат, парэнтгэ вондо чотшат икканьяк лийэш.

Парэнтгэ пүчкылтыш мон кугыт лиймэ да мон нэлгыт лиймэ сай,—тудым тэвэ каласаш күлэш. Парэнтгэ пүчкылтыш монарат куго лийэш, тунарат парэнтгэ лэқтыш шуко лийэш. Куго парэнтгым пүчкын кажнэ пэлыжэ 80 грам нэлгыт лийэш гын, тудым шындымөнгө пүтүнъ парэнтгэ кугытак тудын нэлгытак шочэш.

Шукырак ужашлан пүчкэдымэ годым парэнтгын күшылсө кок кумышо ужашыжым шындаш күлэш, тунам парэнтгэ лэқтыш эн шуко лийэш. Тугай пүчкыш нэлгыт пүтүнъ парэнтгым шындэт гынат, парэнтгэ лэқтыш тунарак лийын ок кэрт. Сандэн шолдра урлыкаш парэнтгын кылымдан кумышо ужашыжым альэ пэлыжымак пүчкын шолэт гынат, ныма зийан ок лий. Ты пүчкын шолмыжым, мут гыч, вольыкклан пукшаш лийэш.

Күшыл пэлашыж дэн шындымэ гөдым парэнтгэ лэқтыш ұлыл пэлашыжым шындымын кумышо ужашыж нарэ утларак лийэш. Парэнтгым кумытэ пүчкын ик күшыл ужашыжым шындэт гын, тудын лэқтышыжэ кылымдан пэлэш гыч лэкмэ нарак лийэш. Парэнтгым кумытэ пүчкын шындэт гын, лэқтышыжэ изэмэш, кылымдан пүчкышышт-влакым шындэт гын, нунын

лэктышышт изэ лийэш. Нунын лэктышышт парэнгын кўшыл пўчкышыж пумо чотын кумышо ужашыжлан шагалрак лийэш.

Ындэ ужыда: парэнгым коктытэ лош шэлын шын-дэт гын, пўтўнь парэнгэ дэн тагастармаштэ, шын-дымэ вэржэ кок кана шуко лийэш, тугак парэнгэтат кок кана шуқырак лийэш.

ПАРЭНГЫМ ШЫНДЫМЭ ЖАП ДА ЙӨН-ВЛАК.

Парэнгылан кушкаш шокшо йатыр кўлэш, сандэн тудым эр шындаш ок кўл, икийашым—шыдангым да шўлым—вўдымөнгө шындэт гын лачак лийэш. Сельсий дэн чотлымо годым парэнгэ 4-5 градусыштак иланаш тўнгалэш да койын кушкаш 10 градусышто ижэ тўнгалэш.

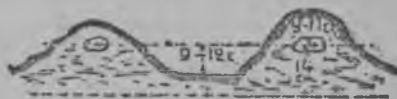
Парэнгэ озым йўштым чытэн ок кэрт, 1-2 градусыштат кылмэн шинчэш. Сандэн вашкэн шындаш ок кўл. Йуштө да вўдыжгө роқышто шуко кийа гын, парэнгэ шўйын кэртэш. Рўдө шэм рок обласыштэ, адак Украинын йўд йымал вэрыштыжэ парэнгым апрэлын вэс пэлыштыжэ да май тўнгалтыштэ шын-дыман, шэм рокдымо да рўдө район-влакыштэ — майын вэс пэлыштыжэ шындаш йөрә.

Шошо вара толэш гын, адак йўшто лийэш гын, парэнгым варарак шындыман, шокшо шошым годом—ончычырак.

Шындымэ йөн-злак. Парэнгым түрлө йөн дэн шындаш лийэш: 1) шога дэн, 2) плуг дэн, 3) маркэр дэн да окучник дэн, 4) лўмын ыштымэ парэнгэ шындымэ тарман дэн.

Эн шукужым шога дэн альэ плуг дэн шындымаш шарлэн. Плуг почэш шындымэ годым парэнгым йыранг пундашкэ огыл, йыранг воктэн пыштэн кайман. Тугэ ыштэт гын, парэнгэ йымалнэ пушкудо рок лийэш.

Шэм рокан да кукшо ийкэчан район-влакыштэ парэнгэ вондым огыт уро, тудын олмэш рät-влак коклам Планьэт лүмән полольшик дэн рокум курал кайат. Тугай вэрыштэ парэнгым кэлгынак шындыман — иктаж 10 сантиметр кэлгыт. Шэм рокдымо вэрыштэ куашырак күлэш: куштулго ошма йөрэ рокышто иктаж 8 сантиметр кэлгыт шындыман, нэлэ шун рокэш тудлэчат куаш.

6-шо сүрэт. Күшнө-куралмэ кашын брдыжэшыжэ шындымэ, үлнө — тбр вэрэш шындын окучилкэ дэн тбрлатымэ.

Моско оласэ Тимиряз акадэмий пасушто маркэр дэн альэ мэтчик дэн торэшат, кутыш дэнат йырангым корэн кайат. Йыранг коклажэ 54 сантиметр лийман. Ты йыранг-влак иктэ-вэсыштым пүчкын лэкмэ вэр-влакэш парэнгым ольан гына тэмдалын шындын кайат. Шындымэ почэш парэнгым 7-9 сантиметр кэлгыт окучник дэн урэн мийат.

Тыгэ шындымын сай мogyржо тыганьэ: парэнгэ умбалнат, парэнгэ йымалнат пушкудо рок лийэш. Окучник дэн урэн каймөнгө парэнгэ изыш нөлта-лат кийышэ рокыш вэрэштэш, тушто киймыж го-дым кэчэш сайрак ыра, вашкэрак кошка. Тыгэ шын-

дымэ йөн да шукужым лоп да вудыжгэн шогышо вэрыштэ пэш кэлша. Тугак парэнггэ кужаш лэкдымэ нэлэ шун йөрэ рокуштат тыгэ шындымэ сайлан шот-лалтэш.

Тэвэ Бутылис сынымэ пасушто тыгэ ыштэныт. Ныл ий коклаштэ, кокла чот дэн чотлымо годым эн шуко парэнггэ лэктыш маркэр дэн да окучник дэн шындымэ вэрэш лийын. Тушто гэктарлан 196 сэнтньэр шочын. Плуг шойыч йыран сэрэш шындымэ вэрыштат тунарак лэктын. Шога шойыч шындымэ вэрыштэ 175 сэнтньэр лэктын альэ 21 сэнтньэрлан шагалрак. Плуг шойыч йыран пундашэш кышкэн миймэ пасушто 163 сэнтньэр лэктын,—тыштэ парэнггэ лэктыш эн изэ лийын.

Сандэн шындымэ годым парэнггэ йымалнэ изыш гынат пушкудо рок лийжэ манын тыршаш күлэш. Мэ ты мартэ шэм рокдымо район нэргэн ойлышна. Чодра да стьэп вэрысэ шэм рокан мландыштэ, мут гыч, Харьковысо сынымэ стансаштэ, парэнггэ шындымэ йөн-влак парэнггэ лэктышым кугын вашталтэн огытыл. Тыштэ маркэр дэн шындымэ вэрыштэ парэнггэ лэктыш плуг дэн шындымэ вэрысэ лэч гэктар йэда 3 сэнтньэр утларак лийын.

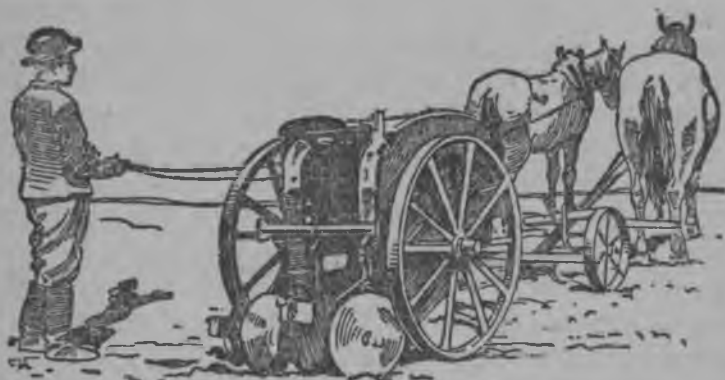
Колхозышто парэнггым кок рятән швэд машинэ дэн шындаш лийэш. Ты машин дэнэ ик гэктар шындаш 4 паша кэчэ да имнын 10 паша кэчыжэ күлэш. Кид дэн шындымэ годым жап тыдлэч йатыр утла кайа.

Ты машин тыгэ ышталтын. Күшнө, кольаса-влак үмбәлнэ парэнггэ пышташ йашнык ышталтын. Йашнык гыч парэнггэ сошныкыш вола, тувэч рокуш

шындалт кодэш. Сошник-влак шойыч диск-влак парэнгым рок дэн лэвэд шүдурнат. Машин гыч парэнгтэ кұрылтдэ йогэн ок мийэ, жапын-жапын гына лэктын возэшат кұлэш сэмын шындалт кодэш.

Тудлэч сайрак амэрик машинат уло. Тудо парэнгымат шында, миньэрал уйангышыमत пыштэн мийа.

Ты машина пэрвой машин ганьак ышталтын да тудын кок сошникшэ уло. Иктыж коч мландыш уйангыш йогэн кайа, вэсыжэ парэнгым шында.

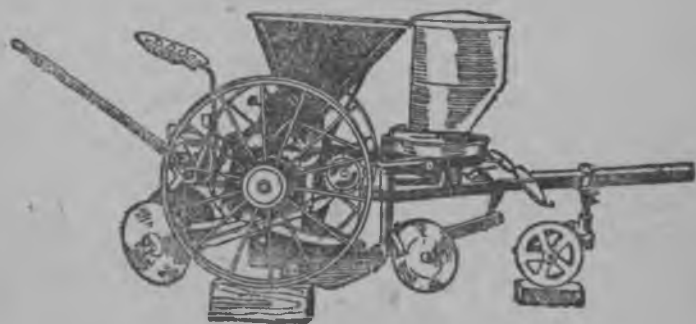

7-шэ сүрэт. Кок рят дэн парэнгтэ шындышэ машина—пашаштэ.

Уйангышым шалатымаш, адак парэнгым иктэ-вэсыж лэч посна шындэн мийаш лұмын йөнэштэрэныт. Тыгай машиныш кок имньым кичкат, тудо кэчэш 2 гектар нарэ шындэн кэртэш.

Ындэ тудлэчат сай машин уло, тудо парэнгым икканаштэ 5 рят дэн шындэн кайа. Кажнэ рятлан 4 диск ышталтын. Коктытшо йырангым ышта, вэс коктытшо парэнгым шында, адак ратым урэн мийа. Ты

машинэш кум имньым кичкат, кок пашазым шындат. Кэчэш тудо 4 гектарым шында. Тыгай машинам трактырэш пыжыкташ лийэш, тунам паша адакат чот кайа.

8-шэ сүрэт. Парэнтэ шындымэ америкаан машина.

ШЫНДЫМЫН ЧҮЧКҮДЫЛЫКШӨ.

Парэнтэ лэқтыш шуко лийшашлан шолдра, куго парэнтгым шындыман манна.

Тыдымат каласаш күлэш: парэнтгым пэш чүчкыдын шындаш ок күл. Моско воктэнсэ парэнтгым сынэн шындымэ Пэсчан пасушто тыгэ ыштэныт. Ик вэрэжэ йыраг коклаш 59 сантиметрым кодэн, рätыштэ 35 сантиметр ыштэн парэнтгым шындэнытат, тувэч гектарлан 178 сэнтньэрым налыныт. Вэс вэрэжэ рät-влак коклам тунарак кодэныт, рät-влакыштэ 44 сантиметр ыштэн парэнтгымак шындэнытат гектарлан 188 сэнтньэрым погэныт. Рät-влакыштэ 53 сантиметр ыштэн шындымэ гыч 197 сэнтньэрат пэлым налыныт.

Тывэч койэш: шуэрак шындымэ вэрыштэ парэнтгэ лэктыш 20 сэнтньэрат пэлылан шуқырак шочын. Сандэн парэнтгым пэш чүчкүдын шындаш ок күл. Тугэ шындэт гын, күшнө ончыктымыла парэнтгэ лэктыш изэмэш, тулэч посна тыгыдэ парэнтгэ 17 протсэнлан утларак шочэш.

Тамбовысо сынымэ стансан шэм роқыштыжо рят кумдыкым 54 сантиметр ыштэн, рят коклаMAT тугак кодэн шындэнытат тыгэ шындымэ моло дэн тагастарымаштэ эн пайдалэ лийын. Урлыклан каймэ чотым кудалтымөнгтө парэнтгэ лэктыш гэктарлан 133 сэнтньэр лийын. Шуэнракат шындэн ончэныт: рят коклам 72 сантиметр кодэныт, ратым 54 сантиметр кумдык ыштэныт. Тугэ шындымэ вэрыштэ гэктарлан 120 сэнтньэр альэ 13 сэнтньэрлан шагалрак лэктын.

ЭР ШУШО ПАРЭНГЫМ КУШТЫМО.

Куго ола-влак воктэн, мут гыч, Моско, Ленинград, Харьков да моло воктэн, кэнэжым парэнтгым эр куштэн ужалэт гын, пайда шуко лийэш. Ийунь пытымашэш лукмо парэнтгын лэктышыжэ пэш куго ок лий гынат, тудым шэргэ ак дэн ужалаш сай лийэш. Парэнтгым эр куштымын адак ик сай могыржо уло: тудым такыр пасуэш шындаш лийэш.

Парэнтгым уржа вүдымө лэч тылызат пэлэ альэ кок тылызэ ончыч луктын налылтэш. Сандэн рок сайын шүлалтэн кэртэш, адак озымлан күлшө кочмо арвэр-влакым шуко пога. Парэнтгым вараш кодын — уржа вүдымө лэч кок арня ончыч гына — луктат гын, тудын почэш вүдымө уржа лэктыш шагал лийэш.

Эр лукмо парэнгэ почэш вудымö уржан лэқтышыжэ утларак куго лийэш. Монарат такырэш вудымым ончыч погэн налат, тунарат тудын почэш вудымö озымын шурно лэқтышыжэ кугырак лийэш,—тыдым сынымэ станса-влак ындэ рас палэныт.

Моско воктэнсэ крестйан-влак парэнгым шукэртак эр кушташ тунгалыныт. Ты пашам Моско воктэнсэ Пэсчан сынымэ пасу палэн шуктэн.

Парэнгым вашкэ кушташ да эр лукташ шонышыжо сай таман, вашкэ шушо кочмо сортым шындыжэ.

Эр куштэн шукташ эр роза альэ Розовайа скорспэлка манмэ сорт йөрә. Тудо куштылго ошма йөрэ рокэш сай шочэш. Тудын дэч посна вашкэ шуктышашлан Подмосковный миндальный манмэ сорт кэлша. Тудо пэш тамлэ. Кумышо сорт—эпикур. Тудыжо канга рокышто эр роза луман сорт лэч изын шочэш. Тэрысан вэрыштэ эпикурын лэқтышыжэ куго лийэш, парэнгыжат шолдра шочэш. Тудым нэлэ шун йөрэ мландэш шындаш лийэш.

Парэнгым викок мландыш шындалтэш гын, парэнгэ кушкаш шокшо рок лийжэ. Сандэн тудым шошым вашкэн шындаш ок күл. Шэм рокдымо район-влакыштэ йуштö эртымөнгö, майын вэс пэлыштыжэ шындат. Вара шындэт гынат, парэнгэ лэқтыш куго ок лий. Эпикур ганьэ эр шушо сорт-влакат шындымэ лэч вара 40 кэчэ эртымөнгö ижэ крахмалым чумураш тунгалыт. Тыгай парэнгым шындымэ лэч вара 2 тылызат пэлэ эртымөнгö ижэ лукташ лийэш.

Парэнгым вашкэрак куштышашлан шындышаш парэнгым шокшо да волгыдо вэрэш нэрэштарат.

Шындымэшкэ тылызат пэлэ кодмо годым—мартын
вэс пэлэшыжэ альэ мучашэшыжэ—нэрэштарап тунал-

9-шэ сүрэт. Корзина-влакэш оптэн парэнгым нэрэштарымэ

ман. Тылдэч ончычат, тылдэч варат нэрэштарымэ
парэнгын лэқтышыжэ изэмэш вэлэ.

Нэрэштармэ пашажым тыгэ ыштат. Мартын пэ-
лыштыжэ кокла кугыт альэ чывэ муно ганьэ парэн-

гым сайлэн улыш корзинкаш оптат. Кажнэ корзинкаш 16 килограм пурыжо. Вара тудым шокшо да волгыдо вэрыш шындат. Йара шокшо пөрт альэ пөлэм улогын, ту парэнгым 20-25 сантиметр кужгыт лончыштэн кұвар онгашак шарат. Тыгэ шындаш тўнгалмэшкэ кийыкташ кўлэш. Ту мартэ парэнгым кужгө

10-шэ сўрэт. Шола могорышто моштэн нэрэштарымэ парэнгэ. Пурлаштэ моштыдэ нэрэштарымэ-влак.

кўчык да чоткыдо шэмалгэ нэрышт-влак лэктын шуыт.

Эр шушаш парэнгылан сайын пушкудэмдымэ мландым ойырат. Тэрыс парэнгэ кушмым кужашлан шуйа, сандэн парэнгэ лэч ожсо кушкылан пыштымэ тэрысэшак шындыман, угыч тэрыслаш ок кўл.

Шокшо лиймөнгө, ийын вэс пэлыштыжэ, нэрэштшэ парэнгым пасуш луктын шындат. Тойа, кольмо, шога почэш шындат, рат дэн рат коклаштэ

54 сантиметэрым кодат, рят-влакыштэ парэнгым иктэ-вэсышт лэч 36 сантиметр тагыт шындат.

Нэрэштармэ парэнгэ пэш вашкэ кушкаш тўна-лэш. Шындымэ годым тыдым эскэрыман: кылымдэ мogyржо дэн ўлкө, нэржэ дэн кўшкө ыштэн кэрылман. Вара парэнгэ агам пушкудэмдаш да куштылгын гына ураш кўлэш. Ты парэнгым ийунын вэс пэлыш-тыжэ альэ ийуль тўнгалтышшыштэ луктыт.

Нэрэштарэт гын парэнгэ вашкэрак шуэш манна. Ты шотышто Пэсчан парэнгэ сынымэ пасу тыгэ сынэн ончэн. Тудо нэрэштарымэ дэн нэрэштардымэ парэнгын лэктышышт монар лийэш манын тагастарэн. Гэктарлан сэнтньэр чот дэнэ парэнгэ тынар лийын:

Луктылтын:	Нэрэштар- дымэ	Нэрэшта- рымэ
10 ийулышто	22	69
20 "	58	94
1 августышто	87	103
11 "	115	106

Таблитсэ тыдым ончыкта: 10 ийулышто лукмо парэнгэ гыч нэрэштарэн шындалтмыжэ нэрэштардымэ парэнгын лэктышыж лэч кум кана шуқырак лийын. Варарак—20 ийулышто—лукмо иктат пэлэ кана ут-ларак лийын. Августышто ик каньяк*лийын манаш лийэш.

Ийуль тўнгалтыштэ лукмо парэнгын сэтньэржылан ты жапыштэ 14-15 тэнтэм пуат. Нэрэштарэн шын-дымэ парэнгэ гэктарлан 70 сэнтньэрым пуа, тыдын чумыр докодшо 1.000 тэнтгэш шуэш.

Эр куштышаш парэнтгэ лэқтышыжэ куго лийжэ ма-
ныда гын, тудым тойа йымак кид дэнэ шындэн кайаш
күлэш. Мландэ ырыжэ манын рокым ончычак овартэн
кодыман. Тойа дэн изэ гына лакым күнчят, вара
тушко парэнгым пыштэн кайат.

Парэнгым сынэн шындымэ Пэсчан пасушто па-
рэнгым тойа почэш да окучник почэш шындымым
тагастарэныт. Кок ийышкэн парэнгым тойа дэн
шындэн 5 ийулышто, луктыныт, тувэч кокла чот
дэнэ гэктарлан 112 сэнтньэр лэктын. Окучник дэн
шындымэ вэрыштэ гэктарлан 92 сэнтньэр лэктын,—
20 сэнтньэрлан шагалрак. Кок арньа варарак—
20 ийулышто лукмо годым тынар лэктын: тойа дэн
шындымэ вэрыштэ гэктарлан 235 сэнтньэр лийын,
окучник дэн шындымаштэ—187 сэнтньэр, альэ гек-
тар йэда 48 сэнтньэрлан шагалрак. Тойа дэн шин-
дымэ вийым шуко налэш гынат, пайдажэ куго, тэвэ
тудо Моско воктэн шындымаштэ гэктар йэда чумыр
докотым 350-500 тэнтгэлан йэшара.

Эр куштымо парэнгым шындымэ годым кажнэ
вондо йымалан иктаж 7 грам супэрфосфатым пыштэт
гын сай лийэш. Супэрфосфат парэнгым вашкэрак
кушта. Парэнгэ вондо вашкэрак нөлталалтэш ончы-
чырак пэлэдэш, парэнгыжат эррак лийэш, адак ийуль-
ышто эр лукмо годым парэнгэ лэқтышат кугырак
да парэнгыжат тамлырак лийэш.

Супэрфосфатым нэрэштармэ парэнгэ йымак пыш-
тэт гын, парэнгэ лэқтыш гэктар йэда 4-6 сэнтньэр
утларак лийэш. Йуштө да йуран шошым парэнгэ
ольанрак кушкаш тунгалэш, тэвэ тунам супэрфосфат
парэнгым вийынрак кушташ тунгалэш, парэнгэ лэк-

гышым адак шуқырак нөлтәләш — гәктарлан 13-18 сәнт-
нъэрым.

Эр шушо парэнгым вондо йымач кунчэн налмэ. Рвэзэ парэнгым лукмо годым, кэнгэжым, вондым кунчэн от лук гынат лийэш, сайын гына вондо йымач кунчалтэн куго парэнгыжым налман, вара рожшым сайын пәтырэн вондо умбак рокым шавэн кодаш күләш. Тудо вара адакат кушкаш тунгаләш.

Моско воктәнсэ Пәсчан сынымэ пасушто, 1928 ийыштэ, сай тәрыслымэ вэрәш Эпикур сорт парэнгым нэрәштарән шындәныт. Ик учаскә гыч чылаж гычат парэнгым 12 ийульышто луктыныт, тушто гәктарлан 66 сәнтнъэр лийын, оксаш савурәт гын, 1.062 тәнгәш шуэш. Вәс участкыштэ 12 ийульышто вондо йымач гына көргыч луктыныт. Тувәч 57 сәнтнъэрым налыныт. Варажым 25 августышто йөршәш лукмо годым адак 199 сәнтнъэр погалтын. Тыгә кок кана лукмо парэнгә гәктарлан 256 сәнтнъэр лийын, оксаш савурәт гын, тудо 2.172 тәнгаш лийын.

Кумышо ончыч сынымэ учаскым кожгатәнак огытыл, 25 августышто икканаштэ чыла луктыныт. Тувәч гәктарлан 266 сәнтнъэр ләктын, акшә 1.662 тәнгә. Тывәч рас ұжыда: вондо йымач көргыч лукмо годым докод шуко лийэш. Ты докод эр, ийульын пәлыштыжә лукмо докот ләч кок кана шуқырак. Ту докотак вондо йымач көргычдә вара лукмо докод ләч 25 протсәнлан шуқырак лийын.

ПАРЭНГЭ ПАСУМ ОНЧЫМО.

Шындымэ ләч кум арня нарә вара парэнгә вондо мландә умбак ләкташ тунгаләш. Ийкәчә йуштә годым

тудлэчат вара лэктэш. Ты жапышгэ йүр лийын кэр тэш, садлан аңа ўмбалак ком лийын шинчэш,—тыгэ шукужым шун йөрэ рокышто да шэм рокышто лийэда. Тулэч посна пасушто шүкшудат йатыр лэктэш.

Сандэн парэнгым ончымо эн пэрвой паша тыганьэ лийман: парэнгэ аңам куралмаш. Тыгэ куралын шүкшудым пытаралтэш, адак рокын ўмбал лончыжо пушкудэмэш, адак кукшо ийкэчан да шэм роқан район-влакыштэ рок кошкымымат чараш лийэш.

Торэшат, кутышат пэш сайын тырмалаш күлэш. Парэнгэ лышташ мландэ ўмбак лэктын гына шогымо жапыштэ тырмалалтэш гын, ик могырыш гына тырмалмэ годым тэмдалалтшэ вондым виктарэн кодаш күлэш. Тыдлан вэрч торэшат, кутышат тырмалэн кайман.

Парэнгэ вондо 10 сантиметр нарэ нөлталалтмөнгө кокымышо тырэт тырмалат. Тыгэ тырмалмэ годымат шүкшудо пытараш тыршалтэш. Тырмалмэ годым лэктын вочшо шүкшудым пасу гыч луктын кышкыман, укэ гын, угыч вожанг кэртэш. Парэнгым куштулго ошма йөрэ рокэш шындалтын гын, ужар вондыжо лэктын ынжэ воч манын күртнө пүйан пу тырма дэн альэ куштулго күртнө тырма дэн тырмалыман.

Парэнгэ вондо 15-20 сантиметр күкшыт лиймөнгө, шэм рокдымо район-влакыштэ тудым ураш тўнгалман.

Рат-влак коклам тыдлан уралтэш: рокым урэн парэнгэ вондо йыр пушкудо лончым ышталтэш тушто у парэнгэ лийын кушкаш тўнгалэш. Парэнгым урымөнгө рокыш йуж пураш куштулго лийэш. Тулэч посна парэнгым урымаш рат-влак кокласэ шүкшудо дэн аңа ўмбалсэ комым пытаралтэш. Пэрвой урымо

Эр годым эскэрэн ураш күлэш, лышташ рок дэн ынжэ пызыралт. Иожо вондо пызыралтын лийэш гын, тудым ольан гына кыньэлташ күлэш.

Пэрвой кана урымөнгө кок арньа нарэ эртышын вэс каналан ураш күлэш. Ийкэчэ сай годым кок кана урымо сита. Йүран кэнэжым, шукужым нэлэ шун йөрэ рокышто, шүкшудо чот кушмо годым, кумышо каналанат ураш лийэш. Парэнгэ ратышт-влакым ушаш түнгәлмөнгө тудым тылэтла ончаш ок күл, ындыжым шкак кушкэш.

Шога дэн ураш лийэш. Окучник дэн урымо эн сай лийэш. Тудын шулдырышт-влак улыт, нуным кондышташ лийэш, сандэн парэнгэ вондо воктэк рокым кузэ шонэт, тугэ ураш лийэш: чотыракат, шагал-ракат.

Парэнгын рат-влак коклажат, ратысэ коклажат иккайэ лийжэ,—тыгэ шындымым эн сайлан шолаш күлэш. Тыгэ шындымым торэшат, кутэшат урэн кайаш лийэш. Парэнгым шога альэ плуг шойыч шындалтэш гын, тунам ик могырыш гына ураш лийэш, сандэн рат-влакысэ шүкшудым йа кид дэн, йа мотык дэн сомылаш возэш. Кызыт каласымэ гай рат-влак кокла дэн парэнгэ вондын ратысэ коклажэ ик кугыт лийыт гын, шүкшудым торэшла урэн каймэ годым чыла, пытаралтэш.

ПАРЭНГЭ ШУДЫМ СОЛЫМО.

Органический манмэ арвэр влак, ончычак крахмал, кушкылын лышташэшыжэ ышталтэш. Сандэн парэнгэ шудын лывыжгэн шумөнгыжө альэ йүштө лийаш түнгәл-

мөнгө ижэ солаш күлэш. Тугак парэнтэ шудо пэш чот кушкаш тунгалэш гынат (шукыжым пакчаштэ) тудым тошкэн альэ кұрышт кышкаш ок күл. Тугэ ыштэт гын, парэнтгым шкэ сэмын кушмыжым чаралтэш, сандэн парэнтгэ лэқтыш изэмэш, крахмалжат шагалэмэш.

Тамбов сынымэ стансаштэ ик агасэ парэнтгэ шудым 23 ийунышто солэныт. Шудыжо гэктарлан 28 сэнтньэр лийын, тувэч кукшо шудыжо 4 сэнтньэрат пэлэ кодын. Вэс вэрэжэ парэнтгэ шудым солэн огытылат, тувэч парэнтгым гэктарлан 176 сэнтньэрат пэлым налыныт. Солымо вэрыштэ—105 сэнтньэрат пэлэ лийын. Парэнтгэ шудым солымылан парэнтгэ лэқтыш 71 сэнтньэрлан альэ 40 протсэнлан шагалэмын.

Солымын зийанжэ тудын дэн гына пытэн огыл. Солымо вэрыштэ парэнтгын крахмалжэ изэмын, парэнтгыжэ куштылэмын, адак тыгыдэ парэнтгыжэ шукэмын. Крахмалжэ 15 протсэнат пэлэ гыч 13 протсэнат пэлыш волэн кайэн, гэктар гыч 13 сэнтньэрлан изэмын, пэлыжэ нарак. Солыдымо вэрыштэ тыгыдэ парэнтгыжэ 14 протсэн улмаш, солымо вэрыштэ—27 протсэн,—кок кана нарэ утларак.

ПАРЭНГЭ ЧЭР-ВЛАК.

Шэм рокдымо район-влакыштэ, адак Рүдө шэм рок обласыштэ да Украинысэ шэм рокышто йуран ий годым парэнтгэ пасуэшак шуйаш тунгалэш.

Москошто кушкыл аралымэ станса уло, тудын эскэрэн илымыжэ тыгэ ончыкта: эртышэ 35 ий кок-

лаштэ луаткок ийжэ парэнгылан кэлшыдымэ лийын. Ты жапыштэ парэнгэ чот шуйын. Садыгэ кажнэ кум ий гыч ик ийыштыжэ парэнгэ пэш шуко шуйын.

Парэнгым ужалаш шуко шындымэ чыла районьшто йүрән 1928 ий парэнгылан пэш шуко зийаным ыштэн. Лукмо годымак 20 протсэн нарыжэ шуйшө лийын. Парэнгэ чэр лиймылан шудыжо, парэнгым — лукмо лэч шуко ожнак лывыжгэн волэн. Садлан парэнгэ лэктыш шагал лийын.

Парэнгэ лышташ пужлымылан тушто крахмал ышталтмэ чарнэн. Сандэн парэнгэ кугэм кэртын огыл, тушак крахмалат погынэн огыл. Пасу гыч шуййаш тунгалшэ парэнгым кондэн оптымөнгәт шуймыжым чарнэн огыл.

Парэнгэ чэр тыгэ лийаш тунгалэш. Ончыч парэнгэ лышташэш руданшэ тусан томка-влак (пятна) лийыт. Лышташын улыл могырэшыжэ томка йыр ошалгэ лийэш. Ты ошалгэ тус лачак парэнгым да лышташым шуктышө изэ понго улэш.

Мардэж ты понго семаклым воктэнсэ парэнгэ вондыш кусара, вара тудат чэрлана. Йүр тудым рокыш мушкын волта, вара ты понго вуд чучалтыш дэн пырля рок йымакат—парэнгышкэ вола. Тушак пижын кушкын шинчешат парэнгым шукташ тунгалэш.

Чэр парэнгэ умбач тунгалэш. Ончыч умбаланжэ томка-влак лийыт вара эркын-эркын парэнгэ көргыш пурат. Парэнгым ты томка коч пучкат гын, ужат: тудын пушкыдыжо руданшэ тусан лийаш тунгалын, шуййаш кыршэн.

Парэнгым лукмо мартэ шагалжэ шуйын шуэш. Молан манат гын, парэнгэ чэрым кондытшо-влак

рокыш 10 сантимэтр кэлгыт, гына пурат. Эн шуку-жым парэнггэ-влак лукмо годым пужлат, тунам таза парэнггыжэ чэран парэнггэ шудыш тўкнә, садэш чэр чот шарла. Парэнггым шўктышө нөшмө сэмынжэ парэнггэш пижын шинчэшат ик монар жап гыч кушкын шумөнггө, погэн опымо парэнггым чыла шўкташ тўнгалэш.

Вашкэ шушо кочмо сорт-влак пэш вашкэ шўйәш тўнгалыт. Вольыкклан пукшымо да завод сорт-влактунарак огыл. Сандэн ты чэр лэч лўддымө сортым муын шындаш кўлэш.

11-шэ сўрэт. Шола мogyржо таза парэнггэ вондо. Пурлажэ - чэрланышэ.

Тугай шўктышө чэр лэч лўддымө сорт-влак тыгай улыт: Вольтман, Крўггэр, Эрэ сай, Силэзий да моло. Нынэ чыланат вара шушо заво́т сорт улыт. Ты сорт-влакым,

адак кўшак ончыктымө моло сорт-влакым крахмал дэн арака шолтымө заво́тлан йамдылымэ вэрлаштэ шындаш кўлэш.

Крэстйан пасуэш ик посна сорт огыл, тўрлө сортым пулаштарэн шындалтэш. Садлан парэнггэ шуко чэрлана. Кочмо сорт парэнггэ вондо шўйәш тўнгалэшат воктэн шогышо чотырак заво́т сортымат пужа.

Адак тыгэ палалтын: нэлэ шун йөрэ рокышко йуж шуко пурэн ок кэрт, сандэн тушто ик монар ий гыч парэнггэ тыгыдэмаш да шагал шочаш тўнгалэш. Сан-

дэн ындэ Гэрманыштэ тыгэ ыштат: шым-кандаш ий гыч урлыкаш парэнгым вашталтат, ту сортак парэнгым куштылго ошман рок гыч налыт. Ошмаштэ уто вўд укэ, йужат тушко вашкэ пурэн кэртэш, сандэн ошмаш шындымэ парэнгэ шагал чэрлана.

Тыдымат каласаш кўлэш: эн шукужым парэнгэ удан (аламан) ўйангдымэ да канга мландыштэ шўйэш. Моланжэ палэ: тыгай мландыштэ кушкыл вийан лийын ок кэрт.

Ындэ моло элыштат, мэмнан элыштат парэнгым шўктышф чэрым пытараш моло лэч сай йёным муныт. Парэнгэ шудыш бордос вўдым шават, адак шўйшө шудым жапыштыжак солэн луктын кышқалтэш.

Парэнгыштэ чэр лийаш тўнгалмөнгө тунамак садэ бордос вўдым шаваш кўлэш. Шўйаш тўнгалмэ лэч ончыч шаваш жапым ончыкташ ок лий, молан манат гын, ты чэр тўрлө жапыштэ лэктэш—ийульын пэлыж гыч август пытымэшкэ.

Москосо кушкыл аралышэ станса тыгэ чотлэн луктын: шавыдымэ пасушто — парэнгэ 10-12 протсэн мартэ шўйэш, шавымэ вэрыштэ 1-2 протсэн вэлэ пужла. Шавымэ вэрыштэ парэнгэ лэктыш шавыдымэ вэрысэ лэч 20-30 протсэнлак шукурак лийэш.

Бордос вўдыштө йадшэ уло, тудо чэрым пытара. Тудым шавэт гын, парэнгэ шудо ужаргак кодэш, крахмал ыштымыжым ок чарнэ, адак парэнгыжэ лукмэшкак кушкын кийа. Шавыдымэ пасушто шўйаш тўнгалшэ парэнгэ шудо вашкэ шўйын вола, парэнгыжат кушмыжым чарна.

Жапым эртарыдэ, чэрым ужшынак шавэт гын, ик кана шавымэ дэн чэрым пытараш лийэш. Завот сортакым шудышт изыш гына пужла альэ Вольтман

дэн Силэзий сорт-влак сэмын йалт ок пужло, нунын
умбӓк шаваш ок кӱл.

Шавышашлан ик пройсэнан бордос вӱд налылтэш.
Шӱдӱ литр бордос вӱдым ыштымэ годым ик кило-
грам мэдный купоросым налытат тудым 50 литр тыг-
лай вӱдэш да ик килограм йӱлыдымӱ звэскаш йӱрӱт.
Ты звэскам посна йӱлатэн тугак 50 килограм вӱдэш
йӱрӱт.

Ты кок йӱрымым пырля ушатат тудым шават.
Бордос вӱдым йамдылмӱнгӱ тунамак шаваш кӱлэш.
Ок лий гын, ик сутка лэч вараш кодаш ок кӱл. Тыд-
лэч вара тудын парӱнгэ шӱктышӱ чӱрым пытарышэ
куатшэ йомэш.

Ик гӱктар парӱнгым шаваш 700-800 литр бордос
вӱд кӱлэш. Тугэ лиймӱнгӱ, гӱктарлан 7-8 килограм
мэдный купорос кайа, тунарак йӱлатыдымэ звэска.
Москосо кушкыл аралышэ станса тыгэ чотлэн лук-
тын: ик гӱктар парӱнгыш ты вӱдым ик кана шавы-
мэ куд тӱнгэш шогалэш. Ты чотыш кӱлэш арвэр
акат, паша вий акат пура.

Парӱнгэ шудым солымо. Лукмо годым парӱнгэ
шӱйшӱ лышташэш шӱрангын шкат шӱйӱш тӱнгалэш.
Тӱлым киймэ вӱрыштат ту чӱрланышэ парӱнгэ гына
шӱйын кийа. Сандэн парӱнгын шӱйшӱ шудыжым
пасу гыч парӱнгэ лукмо лэч ончыч луктын кышкы-
ман. Чӱрланышэ шудыжым парӱнгэ лукмо лэч 12-14
кӱчӱ ончыч солаш кӱлэш.

Солымо шудым пасу гыч луктын компостыш пыш-
тыман альэ йӱлатыман. Парӱнгэ шудым кӱлэш жа-
пыштэ солалтын огыл гын, кылмыкташ тӱнгалмӱнгӱ
ижэ парӱнгым лукташ кӱлэш. Йӱштэш шудыжат, шу-

дысо чэр кондышсожат кылмэн шинчэш, тунам па рэнгылан чэр логалэш манын лүдшаш ок лий.

Парэнгым ий гыч ийын подвалыштэ кийыкталтэш гынат парэнгым шүктышө чэр шарлэн кэртэш. Подвалыш оптымо парэнгэ коклаштэ шүйшыжат лийын гын, подвал йарсымөнгө тудым сайын гына эрыктыман. Тушак парэнгын шүмжат, нэрэштышыжат, молыжат нымат ынжэ код. Подвалысэ чыла пу үзгäрым—күваронгам, пырдыжым, потолокым—звэска дэн ошэмдыман, вара парэнгэ оптымэшкэ подвалым почын шинчыкташ күлэш.

Парэнгым пытарэн шогышо чэр-влак. Парэнгым шүктышө чэр лэч посна адак парэнгым пытарэн шогышо чэр-влак улыт (болезни вырождэния). Ты чэр-влак шарлымэ годым парэнгэ шудо чэрлана. Чэрландарышэ арвэржэ лышташын клэткыштыжэ гына огыл, кушкылын моло ужаштыжат ила. Тудын мо улмыжым учоный-влак ты мартэн палэн шуктэн огытыл.

Ты чэр-влакым парэнгэ пэлэдмэ годым сай ужаш лийэш. Ты чэр-влак шукужым лышташ гыч тунгäлыт.

Нуно тыгай чэр-влаклан шэлылтыт: **лышташым пүтүрышө чэр**, — лышташ кокла корныж гычын күшкыла пүтырälт күзä. Лышташ коштыра, нарынчэ тусан, адак вашкэ пудургышан лийэш. Ты чэр эн шүкыжым ұлыл лышташ-влакэш шарла.

Вэс чэржэ—**лышташ купчыргымо**, —лышташэш чүнчä сэмын лийэш, чэрланышэ вондо-влак шуко годым огыт шого, мландэ умбалам шаланэн возыт. Тулэч посна **кrapчатость** чэр уло, — лышташэш изын гына койшо ошалгэн ұйлымө сэмын томка-влак лийыт, лышташым волгыдыш кучэт гын вэлэ нұным ужаиш лийэш.

Йужо годым лышташ, адак вондат кандэ сэмын чийан лийэш.

Тулэч посна парэнгын **кудыргымо** чэрат уло: парэнгын вондыжо пэш шуко лэктэш, лулэн лийэш. Ты вондо-влак пэш вичкыж да чумураш лийыт, лышташышт парэнгэ лышташ ганьэ огытыл.

12-шо сүрэт. Тўжвач шўкташ тўнгал-шэ парэнгэ чэр вара сэмын чыла көргыжым шўкта.

Чэр-влакым тышак кү-чўкын гына каласэн пума гыч тыдым ужаш лийэш: ты чэр лиймэ годым парэнгэ лышташ пэш чот чэрлана. Лышташыштэ крахмал да кушкылын моло кочмо арвэржэ ышталтэш. Лышташ чэрланымылан ты кочмо арвэр-влак шукэм огыт кэрт, сандэн тудо сай

ок куш, күчык вондан лийэш, парэнгыжат тыгыдэ шочэш, крахмалжат шагалрак лийэш.

Тыгэ лиймым сынымэ станса-влак палэн шуктэныт. Кийэвысэ сынымэ стансаштэ кум ийышкэн таза да чэрлэ вондо-влак гыч лийшэ парэнгэ лэктышым тагастарэн ончэныт. Тўрлө чэр парэнгэ лэктышым тўрлын изэмда улмаш. Лышташ пўтўрышо чэр парэнгэ лэктышым 49 протсэнлан шагалэмда, купчыртышо чэр — 47 протсэнлан, кудыргымо чэр — 33 протсэнлан, крапчатость чэр—17 протсэнлан.

Парэнгым пытарэн шогышо чэр-влакат (болезни вырождения) парэнгэ лэктышым чылан ик каньэ огыт изэмдэ. Кийэв сынымэ станса ончыктымыла, эр

шушо сорт-влакын лектышышт ты чэр почэш 16 протсәнлан изэмэш, кокла жапыштэ шушын — 10 протсәнлан, адак вара шушо сортын—7 протсәнлан. Ты чэр-влак ынышт лий манын урлыкаш парэнгым вашталташ күлэш, вара эн сай, эн таза парэнгышт-влакым сайлэн шындаш күлэш.

Ты пашам тыгэ ыштат. Кэнэжым, парэнгэ пасушто улмо годым, парэнгэ пасу гыч чыла чэрланышэ вондым кұрын пэлкэ кышкаш күлэш. Тунам чэр шарышэ вондо-влак огыт код. Варажым парэнгым лукмо годым урлыклан эн чот, эн сай, эн шуко лектышан вондо гыч сайлэн кодыман.

Парэнгым пытарэн шогышо чэр-влакым кондыштшо тўнжө парэнгын көргө вўдыштыжө лийэш. Сандэн чэр рок коч ок кусно. Таза кушкылын нызылгымэ вэржэ лийэш гын, тушко чэрлэ кушкылын вўдшө логалмөнгө, тунам ижэ чэрланэн кэртэш. Ты чэр-влакым йэвропо дэн амэрик учоный-влак 10 ийышкэн эскэрэн илэнытат тыгэ муыныт. Ты чэр-влак ик парэнгэ вондо гыч вэс вондыш тўрлө шуршо да моло шупшын илышэ кыдэжан коч куснат улмаш. Сандэн ты чэр-влакым пытаршаш вэрч парэнгыштэ, томатыштэ, адак тамакаштэ лийшэ шуршо-влакым пытарыдэ ок лий. Тугак нунын сэмынак паслэновий-бэлладону лўман ир кушкыл-влакым (шукш шудым да монь) пытараш күлэш.

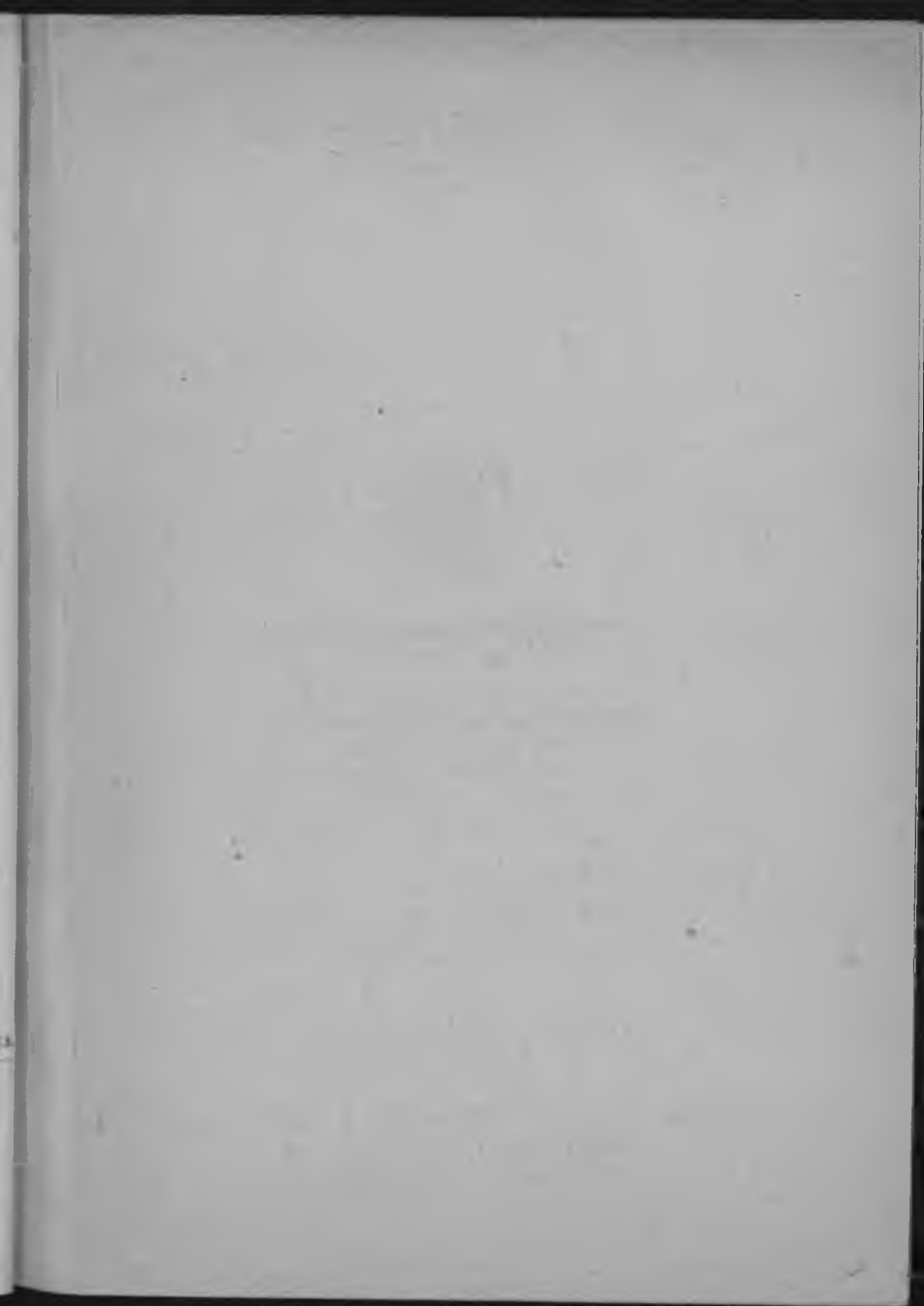
Парэнгэ шудышто шуршо лэктэш гын, ты шудо ўмбак ик протсәннан тамака вўдым 10 кэчэ гыч шаваш күлэш, альэ 400 грам шовыным кок литрат пэлэ вўдэш йөрэн шаваш лийэш. Парэнгым пытарэн шогышо чэр-влак ваштарэш кучэдалмэ эн сай йөн тыганьэ: 6-8 ий гыч чыла урлыкаш парэнгым вашталтыман, чэр лэч шагал лўдшө сорт-влакым шындаш тўнгалман.

Главлит № А 88387

Заказ № 242

Тираж 5000 экз.

Книжная ф-ка Центриздата Народов СССР. Москва,
Шлюзовая набережная, 10.

8554

Акшэ 12 ырш
Цена 12 коп.

с.-х. 7.

Мар. Л.
2-48

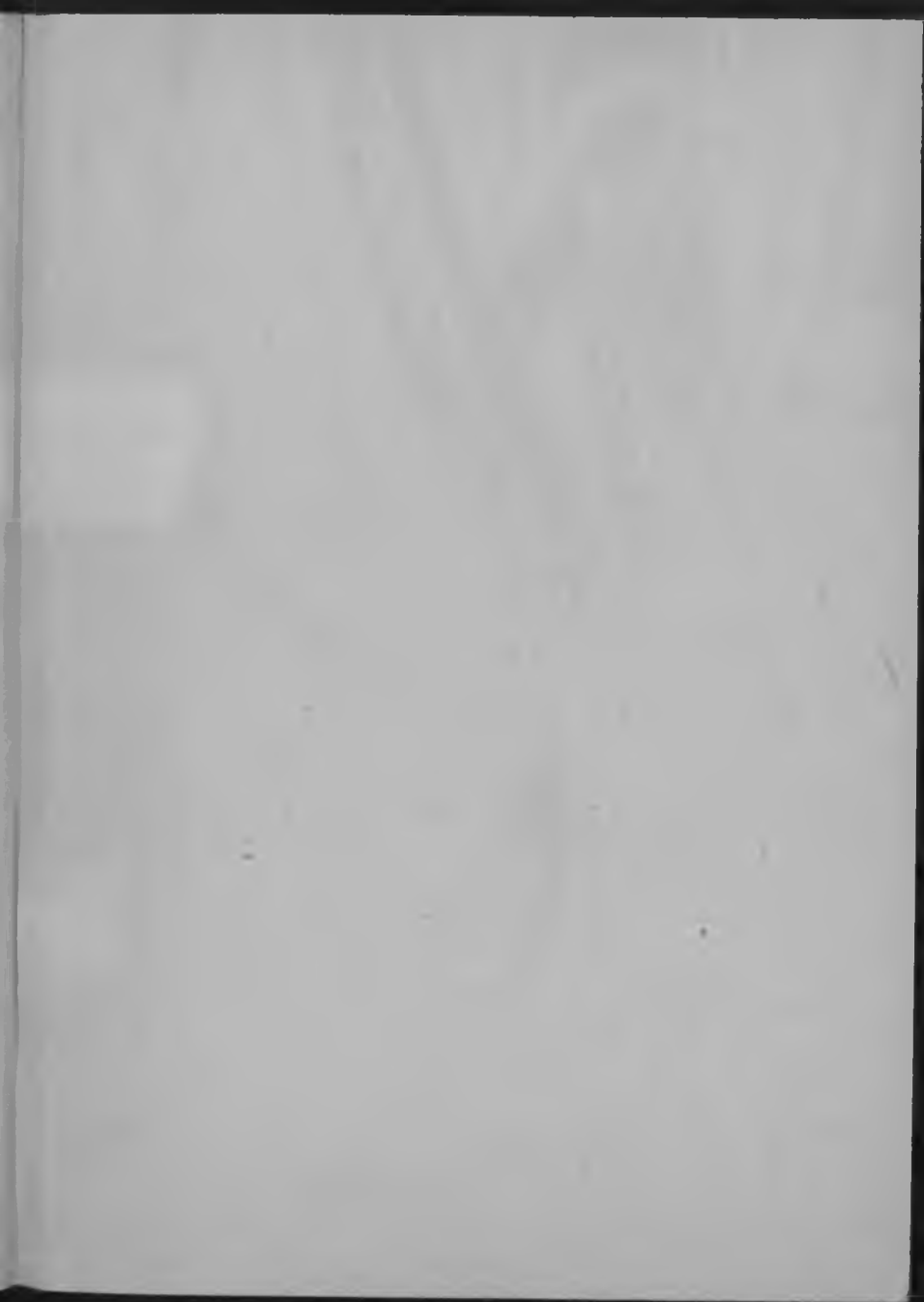
С. И. ДАНИЛОВ
Возделывание картофеля

На марийском языке
(восточно-луговое наречие)

ЦЕНТРАЛЬНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО НАРОДОВ СССР.

Москва, центр, Никольская, 10.

Map.

2-481.